

שריד משוררי ספרד באלג'יריה הרב יצחק מרעלי

מחנך, סופר, משורר, חוקר, מלומד, מדקדק ופרשן.

א.

אֶזְכְּרֶכִּי שְׁפַת עֶבֶר בַּת הַשָּׁמַיִם

גִּבְרַת הָיִית בִּימֵי נִכְיָאֵי הַקֹּדֶשׁ

וּמִתְהוֹם עָלֶיךָ בִּימֵי הַבִּינִים

וּתְחַדְּשִׁי אֹרֶךְ כְּסֵהָר בְּחָדָשׁ.

ב.

שׁוּרֵי נָא, עֲדִינָה, שׁוּרֵי סְבִיבֶיךָ

וּתְחַזִּינָה עֵינֶיךָ בְּצִפּוֹן אֲפְרִיקָה

נֶצֶר מִסְפָּרָד אֶחָד מִמְשׁוֹרֵרֶיךָ

וּחְרוּזָיו פְּנִינִים בְּמִשְׁבַּצַּת עֲתִיקָה.

ג.

בְּטוֹרֵי זֶהָב יִצְחָק מְרַעְלֵי יִשׁוּרֵר

זָכַר - עֵת מִלְחָמָה וְעֵת שְׁלוֹם - יְעוֹרֵר

וְהִמִּית רִגְשֵׁי-לֵב כְּנֹורוֹ יִשְׁמִיעַ.

תַּחֲנוּנִים, תּוֹכַחַת, תְּקוּהָ וּישׁוּעָה

וּמִתּוֹךְ הַהִפְכָּה קוֹל צִלְצְלֵי תְרוּעָה

וּבִרְכוֹת תּוֹדָה לָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ.

עוֹבֵי אֲלֵגִיר אֲשֶׁר הִיתָה מִשְׁכַּן הַחֲכָמוֹת וְהַמְדַעִים, וְכָל נוֹטְרִיהַ בְּמִצְוֹלוֹת יָם
הַתְּבוּנָה הָיוּ שׁוֹקְעִים, וּמַעֲלִים פְּנִינִים אֲשֶׁר בְּתַחֲתִיתוֹ מֵי־צִיעִים, וּבִבּוֹאֵם בְּבֵית הַשִּׁיר
אוֹר גָּדוֹל הָיוּ מוֹפִיעִים, וּבִנּוּת עֲלֵיהֶם רוּחוֹ וְאוֹתָם הִפְעִים, אִזּוֹ הִיתָה נִפְשָׁם עַל
צוּרֵם מִלֵּאָה גַעְגּוּעִים, בַּעַת גִּיל וּזְמַן כִּפְרַת פִּשְׁעִים, בְּרַעֲיוֹנוֹת נִשְׁגָּבִים מִמְקוֹר
חֲכָמָתָם הִנְשָׂאָה נוֹבְעִים, אֲשֶׁר עַת יִהְיֶה בָּהֶם הַמְבִינִים וְהַיּוֹדְעִים, גִּלְגִּלֵּי עֵינֵיהֶם
דּוֹמְעִים, דְּמָעוֹת גִּיל וְחֶרֶדֶת אֲלֵקִים מֵלֵא גְבִיעִים. אֲבָל אֵהָא! כִּי גִלִּי הַזֶּמֶן וְתִלְאוֹתָיו
הַהוֹמִים כְּקוֹל זֹעִים, הִטּוּ כָל הַדְּעוֹת לֵאחֶבֶת בְּצִעִים, וּבִכֵּן שַׁעֲרֵי הַחֲכָמוֹת עִם שַׁעַר
הַשִּׁיר סָגְרוּ עַל מַסְגֵּר כְּבִמְסַמְרוֹת תְּקוּעִים, אֲכֵן עֲלֵיהֶם בִּרְחִמָיו חָס שׁוֹכֵן רִקִּיעִים,
וְיָקָם אֶחָד הַמּוֹשִׁיעִים, אִישׁ חֵיל רַב פְּעִלִים בֵּן נְדִיבִים וְשׁוֹעִים, הַחֲכָם הַמְּפֹאָר
אֲשֶׁר שְׁבַחְיו יֵלְאוּ שְׁפָתַי לְהִיטֵם מְבִיעִים, כְּקֶשֶׁת כְּמוֹהֶרֶר יִצְחָק מְרַעְלֵי כָל הַבְּרִכוֹת
עַל רִאשׁוֹ תִּהְיֶינָה חֲבוּשׁוֹת כְּכּוֹבְעִים, אֲשֶׁר הַבְדִּיל עֲצָמוֹ מִן הַטּוֹעִים, וְהַהֲבִיל חֶלֶד
אֲשֶׁר הִטּוּ הַרוּחוֹנִי הַנִּצְחִי מֵאֲנוּשׁ מוֹנָעִים, וְדָבַק אֶת בְּעָלֵי חֲכָמָה הַצְנוּעִים, וְהַחֲכָמָה
וְהַיִּרְאָה וְהַעֲנָוָה הֵם לוֹ לְאוֹהֲבִים וְרָעִים, וְרוּחַ ה' דָּבַר בּוֹ לְאֲרוֹג שִׁירִים לַעֲתִים
קְבוּעִים, בְּשִׁקְלֵי הַקֹּדֶשׁ עַל דְּקוּק וְסִהְרַת הַלְשׁוֹן רְקוּעִים, אֲשֶׁר הִדְרָת קֹדֶשׁ בְּנִפְשׁ
הוֹגָה בָּם בְּמִדָּה רַבָּה מִשְׁפִּיעִים..... שִׁירָיו וְתִלְלוֹתָיו נוֹתֵנִים רִיחַ כְּמוֹר וְקִצְעִים
— — — — — וּבִפְרָט הַזִּקְנִים הַרוּעִים תְּרוּעַת שְׂמֵחָה יִהְיוּ מִתְרַעֲצִים, וְשִׁבְחָה וְתִלְלָה
לְהַרְבֵּה הַמַּחְבֵּר יִהְיוּ מִשְׁבִּיעִים, עַל צוּף דְּבִשׁוֹ אֲשֶׁר אוֹתָנוּ הִטְעִים..... וכו'.

בשיר היפה הראשון. פותח החוקר-המלומד דוד סידרסקי¹. את ספר השירים-עת מלחמה ועת שלום של המשורר ר' יצחק מרעלי שנדפס באלג'יר בשנת וקרא'ו שלום לפ"ק (תרפ"ח-1929), ובחרוזים הנחמדים שאחריו מקדם הרב יוסף משאש רבה הראשי של תלמסאן (אלג'יריה) בברכה את פניו של אותו ספר בצאתו לאור².

מיהו איפוא. האיש הזה שאחד מגדולי חוקרינו מתארו בתואר משורר נצר מספרד-שחרווי פנינים במשבצת עתיקה, ומלומד אחר מעיד עליו. -שהחכמה והיראה והענוה הם לו לאוהבים ורעים. ורוח ה' דבר בו לארוג שירים לעתים קבועים. בשקל הקדש על דקדוק וטהרת הקודש רקועים, וחכמים ומלומדים אחרים. שלא הבאתי כאן את דבריהם. מתנים תהלותיו מי הוא ר' יצחק מרעלי זה? מה פעל ועשה בשדה השפה העברית וספרותה ושירתה עד כדי כך שחוקרים ופילוסופים יפזרו לו מלא חפנים שבחים וירימו על נס את מפעלו הפיוטי. המדעי והמחקרי?

בשורות הבאות אשתדל לענות על השאלות הללו. עד כמה שידי מגעת.

. . .

היהדות בכלל ויהודי צפון אפריקה בפרט. יכולים להתגאות שבקרבים יושב תלמיד חכם. משורר וחוקר מופלא כר' יצחק מרעלי שזה עשרות שנים הוא חורש בחשאי ובצנעה במחרשת המחקר המדעי. בשדות הבור של לשוננו. ועשרות שנים הוא נוטר במרחבי השפה. וביצירתו הספרותית. המדעית והפיוטית אתה מוצא מן המזיגה של הישן והחדש כאחד.

אולם. מי קרא את יצירותיו? מה יודע הקורא העברי כאן בארץ. על חייו? והרי היה זמן. והוא לא רחוק מאתנו. שהקורא העברי המשכיל היה מתענג על מאמריו בעתונים העבריים ובמאספים המדעיים והתפלא על בקיאותו המפליאה בים ספרותנו העתיקה והחדשה.

הרב יצחק מרעלי שאני קשור אליו בקשרי ידידות נאמנה זה הרבה שנים. אינו רק פיטן וחוקר עברי גדול בלבד. אלא גם יהודי גדול. לא רק ע"י הנושאים שעליהם הוא כותב אלא בכל הגות רוחו. אופן כתיבתו. הלך מחשבתו הפוריה וידיעותיו הרבות והמקיפות.

אני. שהיה לי האושר להכירו על פי כתביו. ספריו. מסותיו. מחקריו. שיריו ומכתביו אלי. רואה אני בו את אחת האישיות העבריות הגדולות בין אחינו בצפון אפריקה. אישיות מסויימת ומצויינת במובנן הכפול של המלים הללו ובמלא מובנן. אישיות שהקדישה את כל ימי חייה הפוריים להעשרת נחלתנו-הרוחנית ביצירות ספרותיות. מדעיות. פילולוגיות. פילוסופיות ופיוטיות שהספרות העברית והספרות

(1) על פעולותיו ויצירותיו הספרותיות והמדעיות של החכם והחוקר ר' דוד סידרסקי—עיין מאמרו של הפרופסור יוסף קלוגר "משרידי חכמינו בגולה" (למלאת שמונים שנה לדוד סידרסקי)—"העולם" מיום 25 במאי 1939, גליון ל"א; ומאמרי הצרפתי: Les grandes figures du Judaïsme: David Sidersky — Journal L'Aurore 30e année, No. 885, 22 juin 1939.

(2) עיין הספר "עת מלחמה ועת שלום", שירים עבריים עם תרגום צרפתי בחרוזים ובסוטה הערות ורמזים מפני יצחק מרעלי, מה אלג'יר יע"א, שנת וקרא'ו שלום לפ"ק (1929) בדפוס יוסף כהן שולאל, עמוד 18—21.

הצרפתית יכולות להתפאר בהן, אישיות שנבהה המוסרי, עדינותה ונאמנותה הטהורה, כופה עלינו קודם כל יראת כבוד.

כדי להבין את ר' יצחק מרעלי צריך להיות בקי בתנ"ך, בתלמוד, במדרשים, באגדה, צריך לדעת את המסורת היהודית, את ההוי היהודי, את הרוח היהודית. סגנונו הוא קל ונאה, סגנון של תלמיד חכם, מתובל בכסויים תלמודיים ומְעַדָּן על ידי צביעה אירופית קלה, שאין בה מן הרוח הזרה.

אמנם מאמריו של מרעלי לא חוללו מהפכה ברוח, והוא לא יצר אסכולה חדשה, אבל בכל מה שכתב וכותב יש משהו מושך, מאַלֵּף ומענג בקריאתו.

לצד המאמרים המרובים בעתונים ובמאספים העבריים והצרפתיים והערביים, פרסם הרב יצחק מרעלי הרבה מסות ומחקרים, רבי החשיבות ובעלי ערך קיים, שעל אחדים מהם אעמוד כאן במרוצת דברי.

בפניו השקטים, מצחו הרחב, עיניו הגדולות והנוצצות המכוסות במשקפים, לבו הטהור והחנון, אופיו האציל וחיוכו הנעים המציניים נשמה זכה וטהורה – דומה ר' יצחק מרעלי לאחד האבות ונביאי ישראל באמונתו המושרשת בדמו וחתומה בנשמתו.

ר' יצחק מרעלי הוא פרי אלג'יר, הורתו ולידתו היו בעיר זו, שבה הוא ממלא את תפקידו כאחד הרבנים, במצפון טהור ובשמחה שאינה יודעת ליאות. הוא הקדיש את חייו ופעילותו למלוי התפקידים שהוטלו עליו, לכבודה של היהדות האלג'ירית ולהפצתה של הספרות העברית.

אם החלטתי להעמיד קצת בנסיון קשה את ענותנותו של ידידי המלומד הגדול ולפרסם את תולדות חייו וכמה דברים מפרי עטו, הריני עושה זאת לתועלת הקוראים שישמחו לדעת את עברו ופרשת חייו של אחד מחוקרינו ופיסנינו המצוינים, שיצירותיו משתרעות על שטח גדול בעניני פיוט, מסורה, דקדוק, אגדה ושמאמריו ומסותיו בחקירת תקופות שלמות בתולדות ישראל בצפון אפריקה ובעיקר באלג'יריה – הם נכסי צאן ברזל בחכמת ישראל, שהוא היה מן המגדילים והמאדירים אותה.

מ ש פ ח ת מ ר ע ל י

משפחת מרעלי היא אחת המשפחות היהודיות העתיקות, האצילות והמכובדות ביותר באלג'יריה.

עוד בשנת התקל"ב (1772) אנו מוצאים באלג'יר רב מפורסם בשם זרחיה מרעלי, שמשפחתו נקראה על שמה של עיר אחת בספרד: מוראל.

מצבת קברו של הרב הזה באלג'יר, בנויה גוש־שיש בצורת חצי־עמוד עתיק מקושט בנזר עלי שוכה יהודית, ארכה 1.52 מטר, רחבה 0.50 מטר וגובהה 0.40 וקתבות מכסות את ארבעת צדדיה. בצד הקטן כתובים שמו ותואריו של הנפטר ואחריו שורה של פטורי ציצים; על הצד הקטן השני – תואריו כרב וכשופט ופרח אחד; ועל הצדדים הגדולים הצלעיים, השלישי והרביעי, ישנן ארבע וחמש שורות בכל אחת נפרדות ע"י רוחים ברוחב כשני סנטימטרים. בתשע השורות ישנה קינה בת תשעה בתים (מרכבים מדלת וסוגר) בעלי חרוז אחד. האותיות על הצדדים הקטנים חקוקות, והשאר יחד עם הקישוטים, בולטות:

וזה נוסח המצבה:

אצעק לבעלי שיר במר צוחתי
ציון הלא תשאל לעוברי דרך
צרות תכופות עברו על ראשו
למה זמן בוגד כמו זאת תעשה
איש תם כמוהר"ר זרחיה תנצב"ה
חכם ושלם הוא וראש הישיבה
בקי בים התלמוד וכל הפוסקים
גדול מאד שברי וחילי נעזב
באייר קל"ב השיב נפשו ביסורים

בואו שאו קינה בקול תמרורים.
על דוד אשר ברח מערות צורים.
עד עת פקודתו ובא לקברים.
תמאס לעובדי אל נברים ברים.
נודע למורעלי בעיר מבצרים.
דיין קהלתו צבי עופרים.
רמב"ם ובית יוסף מאד נהדרים.
נהפך ששון לבי וחדלו שירים.⁽³⁾
ועלתה להתעדן בתוך שירים.⁽⁴⁾

הרב זרחיה מרעלי נפטר. איפוא, לפי הכתוב על מצבתו, בחדש אייר התקל"ב (מאי 1772). ובהרגישו כי קרוב קצו, כָּסַס את חברי בית-הדין שבו היה הוא ראב"ד, ובנוכחותם השיב נפשו השמימה.⁽⁵⁾

* * *

בשנת התקל"ו (1806) אנו מוצאים באלג'יר את ר' יעקב מרעלי בנו של הרב זרחיה הנז' — שהיה רב באלג'יר, ועל אף מחלתו וחולשתו טפל בשקידה רבה בהנהלת הקהלה, ובהרבצת תורה בתלמידיו המרובים. יפי מראהו היה אות לאצילות נשמתו. הוא היה עניו, ארך-אפים, מעביר על מדותיו, ולא נרתע מפני שום סכנה לעמוד בפני אויביו התקיפים ממנו. הוא היה גם עשיר ונדיב לב, ושערי ביתו היו פתוחים לרוחה בפני רבנים מחוסרי-אמצעים ומספיע רוב טובה על העניים.⁽⁶⁾

הרב הזה היה קרבן למריבות פנימיות בקהלתו. אחרי שחתנו משה לוי ואלנסי נאסר, נדרף הוא בעצמו ע"י סיעתו של הרב דוראן⁽⁷⁾, הודח ממשרתו וסכנה נשקפה לחייו. בשני מקרים הוכרח להסתתר ולמצוא מקלט במסגד קטן: פעם אחת עם בנו, ופעם שניה עם שני חתניו משה ואלנסי ואליהו בג'אעי. מחותנו וידידו אהרן לוי ואלנסי שהשתדל לטובתו אצל הֶדְיִי, נשפט ע"י אויביו לספוג חמש מאות מלקות; ישיבתו של ר' יעקב מרעלי הוחרמה וביתו נשדד. צרות ופורעניות אלה החמירו יותר את מצב-בריאותו, וביום כ"ד אלול התקס"ו (7 בספטמבר 1806) מת משבץ-הלב.

⁽³⁾ עיין הספר: *Inscriptions tumulaires des anciens Cimetières israélites d'Alger, recueillies, traduites, commentées et accompagnées de notices biographiques*, par Isaac Bloch Grand rabbin d'Alger—Paris 1888.

⁽⁴⁾ השורה האחרונה חסרה בעברית, בספר הנז', ואני תרגמתי מצרפתית מנוסח זה:

En Iyar 132, il a rendu avec souffrance son âme,

Qui remonta se délecter au milieu des cantiques.

⁽⁵⁾ עובדה זו יוצאת מנוסח הכתובת שעל מצבת-קבר בנו הרב ר' יעקב מרעלי, המתפרסמת להלן.

⁽⁶⁾ השהה את ההספד עליו בספר חסד לאומים דף י' ע"ב.

⁽⁷⁾ הסם דוראן הוא כנראה שם המשפחה דוראן או דוראנד הנפוץ מאד בקאסאלוניא ומתאים לשם העברי יחזקאל. משפחת דוראן מלאה תפקידים חשובים מאד באלג'יריה, וממנה יצאו רבנים מפורסמים ומדינאים חשובים כגון: ר' אהרן דוראן (1676); ר' צמח דוראן (1727); ר' בנימין דוראן שמלא תפקיד מכריע בעניני אלג'יריה משנת 1834 עד 1837.

שמו נמצא ברשימת הנפטרים הנזכרים בבית־הכנסת הגדול באלג'יר.
מצבת קברו עשויה גוש־שיש בצורת פירמידה שטוחת־גב.
ארכה ביסודה 1.06 מטר, בפסגה 0.26 מטר; רוחב היסוד 0.29 מטר והפסגה 0.26; גובהה המאונך 0.40 מטר. המצבה היתה מעוטרת בעלי שוכה־יהודית שנשברו אך שרידיהם נשארו. המקצועות מקושטות בעלים ופרחים. פתיל־משור מסביב לשני הצדדים הצלעיים ועליהם כתובת בת י"א וי"ב שורות. על הצלע קוראים את שמו ותואריו ומעלותיו של הנפטר, באותיות זעירות מאד וחקוקות על האבן. כתובת המצבה היא קינה בת עשרים בית, בעלי חרוז אחד, וזה נוסחה:

אקרע סגור לבי במכאובי	על פאר החכמים מרבי המשרה.
חכם שלם בכל מדה חמודה	ובמתי הזמן אין לו תמורה.
במצוות יוצרו נפשו דבקה	ויום ולילה עוסק בתורה.
רחב שכל כמו פֶּלֶל וְדָרְדַּע ⁽⁸⁾	וקילע בחכמתו לשערה.
הכי גדל שמו מאד בפרסום	בחכמת התורה היקרה.
וישב על כסא ההוראה	להורות הולכי דרך ישרה.
מהולל הוא בפי כל יודעיו	במדת הענוה ההדורה.
נדיב לבב ואיש ותרן ושוע	ולעני כף פרש לעזרה.
שפל רוח וארך אף ולעד	בלי נהג בשום זעם ועברה.
וגם עם אויביו הולך בלב טוב	ולא יקום ולא יטור נטירה.
ואויב לו בכל רגע ייסר והוא	נושא עיניו לאל קדוש ונורא.
עדי מורסא בלבו לו עלתה	ובה נחלה וגוע ביום עברה.
נהי וקינים אענה כיענים	כי נשבר מטה עֲזִי מקל תפארה.
אבכה בכי מִיִּפְעַת ⁽⁹⁾ ברוב שפעת	דמעת עין כי מות נפשו הערה.
נטמן בחרו עפר וסר מעיר	פנה הודה פנה זיוה והדרה.
ורוחו עלתה אל אל למנה	ונפשו שוֹלָחַה אליו תשורה.
בן לאותו צדיק רב זרחיה	אשר הזמין בית דינו עת פטירה.
לדין שמים וכשי למורא	סעו למנוחות רוחות בני חבורה.
אל רואה הוא יראה בצדקו	יואל בניו למשענת ועזרה.
ויעקב איש תם שמו ⁽¹⁰⁾ ונודע	למרעלי חניכתו סדורה.
בעשרים וארבע לחדש	אלול התקס"ו ליצירה.
יחידתו צרורה בצרורות	ובעץ־חיים היא קשורה ⁽¹¹⁾ .

בחרותו וחנוכו של ר' יצחק מרעלי.

יצחק מרעלי נולד באלג'יר לאביו ר' דוד מרעלי ולאמו סולטאנה ביום חמישי, י"ב לחדש אלול שנת תרכ"ז (וסימנה יצח"ק מרעל'י ס"ט). אביו היה יהודי תם וישר ירא־אלהים וחרד אל דברו, משכים ומעריב לבית־הכנסת.

(8) בָּלָל וְדָרְדַּע: שני חכמים בימי שלמה המלך (מלכים א', ה', י"א)

(9) מִיִּפְעַת — עיר בחלק לוי בשבט ראובן על גבול מואב, שעל חרבנה נבא הנביא ירמיה (ירמיה מ"ח, כ"א).

(10) רמז לכתוב כ"ה, כ"ז) ויעקב איש תם יושב אהליק.

(11) עיי' Inscriptions tumulaires הנז' עמודים 106—108.

בקי במנהגי התפלות ובניגוני הפיוטים הקבועים לחגים ולימים הנוראים, עובר לפני התיבה, ובמתק שפתיו השיב רבים מעוין. הוא היה אוהב בכל נפשו את התורה ולומדיה ומחויק בהם יותר מכפי יכולתו, אעפ"י שלא נפל חלקו בין העשירים, כי סוחר, שהצליח במסחרו היה האיש והמונים המונים, גם לא־יהודים, היו נוהרים אליו בגלל יושר לבו ונאמנותו. סבו של הרב יצחק מרעלי רצה ליעד את בנו הצעיר, אביו של ר' יצחק לתורה, אך לא אסתייע הדבר, ואחרי אשר רכש לו ידיעות מועטות בתנ"ך ובש"ס נאלץ לשית אל המסחר פניו ומה שלא יכול לקיים בו בעצמו קיים ב"י יצחק בנו בכורו.

גם אמו של ר' יצחק מרעלי היתה אשת חיל יראת ה', ידעה לקרוא עברית ולהתפלל והצטיינה בבקאותה בתנ"ך ובמדרשי חז"ל, דבר נדיר מאד בין הנשים בצפון אפריקה.

ההורים האלה חנכו את בנם יצחק על ברכי הדת והמסורת הטהורה והאמונה הצרופה, ומשחר ילדותו נטה לבו אחרי למוד כתבי הקודש והתורה וחתכו אליהם גדלה מיום ליום.

כבן שש שנים הובל יצחק הקטן לבית מדרשו של החכם ר' מרדכי אטנגי ז"ל, וילמד אצלו ואח"כ אצל הרב יצחק אפרייאט מקרא עם פרוש רש"י ותלמוד, ומשם נכנס לבית מדרשו של הרב ר' משה דאדון ז"ל שהיה מורה ראשי ב־ישיבת עץ־חיים שנוסדה בשנת תרל"ג (1873)⁽¹²⁾ ע"י אביו של ר' יצחק מרעלי ואחד מקרוביו יוסף מרעלי ועוד חברים, כי אביו שאף לראות את בנו רב בישראל. אולם, כאן התאמת הפתגם ההמוני: "מה שהרצון יחשוק, אפיסת היכולת תעשוק". בהגיע תור נסיעתו של יצחק מרעלי לפריז ע"מ להכנס לבית־מדרש לרבנים שאליו היו עיניו נשואות, לא יכול אביו להפרד ממנו, ובין רגע נהרס כל הבנין שבנה הבן בנוגע לעתידו. במקום רב, נעשה יצחק לסוחר בעל כרחו, בבית מסחר אביו והיה מקדיש את עתותיו הפנויות ללמודים ולכתיבת כמה דברים בעברית. בשנת תרמ"ג (1883) נסה המשורר־בעתיד לתרגם בחרוזים עבריים, אחדים ממשלי לאפ'וֹנְטֶן. כראות אביו את גודל תשוקת בנו לשפה העברית, חתם בשבילו על העתון "המגיד", בשנת תרמ"ו, וקנה לו גם את הספר "תלמוד לשון עבר" של בן־זאב. התלמיד הצעיר היה בולע כל גליון של המגיד כ־בכורה בסרם קיץ ומשנן את כל הכתוב בו. ספרו של בן־זאב הועיל לו הרבה כי על ידו השתלם בעברית ורכש לו ידיעות עמוקות בתורת הדקדוק, את כל ידיעותיו בעברית רכש ר' יצחק מרעלי כאוטודידקט אמתי, כי מורים לשפה העברית ודקדוקה היו בבחינת בל יראה ובל ימצא באלג'יר. פעם הציג ר' יצחק למורו ר' משה דאדון לקבוע שעות ללמוד הדקדוק ותשובתו אליו היתה: "התרצה להיות כופר במדרשי חז"ל" והתלמיד ענה בתמיהה ובכל יראת־הכבוד: "מה פרוש כופר! האם רש"י, ראב"ע ורד"ק וכו' היו כופרים בדברי רבותינו?!"

כבר בשנות נעורו הושפע הרב מרעלי מהעתונים העבריים של אז, ורשומיה של השפעה זו באו אח"כ לידי גלוי ביחסו לשאלת השפה העברית.

(12) מטרת ישיבה זו היא: א) לעודד ולפתח את למודי העברית ועיקרי הדת; ב) לאמץ את תלמידי התלמוד תורה בלמודיהם ובהשכלה כללית; ג) לאמץ בתלמידים הספטיניים בלמודם למען יוכלו להמשיכם בבית המדרש לרבנים. בפריז או בכל מוסד תנוכי אחר, דתי או חילוני; ד) ליסד ולכלכל ספריה עברית שבה ימצאו ספרי־מדע, היסטוריה, ספרות ופילוסופיה יהודית בצרפתית, עברית ושפות אחרות.

המגיד שהוא היה מקוראיו הותיקים. שמש לו מורה מצוין ללמוד השפה העברית ולהשתלמות. והוא התחיל לכתוב מאמרים קטנים בעברית. בשנת תרמ"ז (1887). נתפרסם ב-מגיד משנה מאמרו הראשון, ושמחתו עברה כל גבול בראותו את דבריו מודפסים בשפת עבר היקרה לו מאד, ושמך חתום עליהם.

מאז לא חדל הסופר הצעיר מהעשיר את הספרות העברית בדברי שיר ומליצה. דברי-בקורת, פרושים על התורה, ובמחברות מיוחדות שעליהן העלה את הגיוני רוחו על התורה ברמזים וגמטריאות. הוא כתב על פרקי אבות, הגדה של פסח וקרא את שם הקונטרסים ההם בשם: ברית יצחק. מלי דאבות, זרע יצחק. לא כל מה שכתוב בקונטרסים האלה ראוי לבוא בקהל, אולם בין שורותיהם ישנם הרבה דברי טעם על אף היותם גירסא דינקותא. הכתבים האלה העידו כבר כי לא למסחר נועד העלם, אלא בין הוגים בתורה ובחכמה, יכירנו מקומו.

ואמנם העלם הצעיר שלא הצליח במסחר חזר לשיבת עץ-חיים להשתלם בה ובשנת תרמ"ח (1888) הוסמך בה כש"ב ושאלת שליחתו לבית-המדרש לרבנים בפריז עלתה שוב על הפרק. בשנת תרנ"א החליט אביו למלא את רצון בנו ומסר לו ליד מורה פרטי להכינו לבחינות תעודת בגרות Bachelier ès-lettres שמבלעדה אין תלמיד מתקבל לבית-המדרש לרבנים בפריז.

בשנת תרנ"ג (1893) גמר יצחק מרעלי בהצטיינות את החלק הראשון של הלמודים האלה, ובשעה שהתעתד לנסוע פריזה, מת עליו אביו אחרי מחלה ממושכת. ביום ג' לחדש חשוון, כבן נ"ז שנה, ובגלל ישרתו ותומתו זכה לתואר איש אמונים רב ברכות וירא אלהים¹³).

יצחק מרעלי הוכרח שוב להמשיך באלג'יר את מסחר אביו, אך את למודיו לא הפסיק ורבני אלג'יר הכתירוהו בתואר רב.

בשנת תרנ"ד נשא ר' יצחק מרעלי את בת ר' דוד אלנקאוו לאשה ונילדו לו ממנה בנים ובנות. אשתו זכתה לאות-כבוד של כסף הניתן על ידי הממשלה לאמהות המבורכות בפריז, ואת בנו בכורו שנילד לו חדשים אחדים אחרי הקונגרס הראשון, קרא על שם אביו דוד והוסיף לו את השם יבן ציון זכר למאורע ההיסטורי הגדול הזה.

ה מ ו ר ה ו ה מ ח נ ך .

בדרך הסופרים העברים בימים ההם עסק ר' יצחק מרעלי גם בהוראה עברית ונתן את דעתו להכניס קרן אורה באפלת החנוך העברי.

על פי בקשת ידידו הרה"ג משה ווייל ז"ל, הסכים ר' יצחק מרעלי, בראשית שנת תרנ"ד (1894) להקדיש, שלא על מנת לקבל פרס, שעות אחדות בשבוע ללמד עברית, דקדוק, תנ"ך ודברי ימי ישראל לכמה צעירים שהביעו את רצונם להשתלם במקצועות אלה. שעורים אלה היו כ"כ מענינים עד שבין התלמידים המשתתפים בהם, ברצון רב, היו גם עורכי-דין, רופאים ופרופסורים, שלמדו את השפה העברית וישתמשו בה במקצועם.

(13) מדברי ידידו הרה"ג יעקב מאיר ז"ל בהספדו עליו בירושלים במקידת השנה.

בחדש אב תרנ"ד (1894) נפתח באלג'יר - בית התלמוד תורה הכללי - עץ-חיים - שנוסד על-ידו וע"י ר' יוסף מרעלי דודו וחברים אחדים ובשבת נחמו חונך הבית במעמד נכבדי הקהלה ויותר משש מאות תלמיד. כל -הכותאבים' (חדרים) נסגרו ותלמידיהם הוכנסו לבית הת"ת הכללי החדש -עץ חיים, ור' יצחק מרעלי נבחר פה אחד להיות מנהלו. שמחתו גדלה כ"כ עד שאמר: -אם לא זכיתי לשבת על כסא הרבנות כאשר אֵויתי - לא לשם שררה והתהדרות אלא להגדיל תורה ולהאדירה - הזמין לי ה' משרה נכבדה לנהל את נערי בני ישראל על מכוני הדת. להפיץ ביניהם את השפה העברית ולהכניס סדר ושיטה בלמודים שהיו עד אז בלי סדר ומשטר ומסורים לידי מלמדים מחוסרי נסיון פדגוגי'.

הרב מרעלי לא נרתע אפילו מפני זעם קנאים חשוכים ויכנים בתכנית הלמודים שנויים שאינם עומדים בניגוד לתורת משה. במטרה להחדיר את אור ההשכלה למוסד-חונכי זה וללחום בחוכו נגד הבערות. הוא בִּסַּל את שֶׁשֶׁת התרגום בערבית וינהיג במקומה שטת עברית בעברית. ויקבע אֵת למוד הדקדוק העברי. דברי ימי ישראל ותורת מוסר-היהדות כלמוד חובה. הוא עבד את המוסד באמונה שלא ע"מ לקבל פרס -ויודה לה' על החבל שנפל לו בנעמים להיות רועה גדיים וטלאים'.

מחוסר מורים מוכשרים לְבַצֵּעַ את התקונים שהכנים - כי המורים שנמסרו לו ע"י הועד היו בני-הדור הישן שהעברית ודקדוקה היו זרים להם - הוכרח המנהל להעמיס על שכמו. חוץ מעניני הנהלה. גם להורות לתלמידים הגדולים ולחנכי הישיבה את דרכי השיטה עברית בעברית. ולהדריכם בשיטות פדגוגיות חדשות. הוא הנהיג למודים גם בשבת אחרי הצהריים. למען יחדלו התלמידים היהודים מִפְּקֵר בבתי-ספר עירוניים נוצריים ומחַלֵּל את השבת. לתכלית זו השיג ממנהלי בתי הספר האלה רשיון ליותר ממאה תלמידים להתפלל שחרית בבית הכנסת ולבקר בשערי העברית של יום השבת אחרי הצהריים שבהם היה הוא בעצמו מלמד תנ"ך. ספּוּרֵי חוֹל ותורת המוסר. אולם הסדורים האלה לא נמשכו הרבה זמן כי אחדים מההורים המתבוללים הביעו למנהלי בתי הספר העירוניים הנוצריים את התנגדותם לשיטותיו של -המורה הדתי האדוק המכריח את בניהם להתפלל, ושהוא יותר אדוק מכמה רבנים השולחים את ילדיהם לבית הספר ביום שבת'.

הרב מרעלי רצה להפוך את -עץ חיים' לבית מדרש למורים עבריים. ולמען השיג מורים מוסמכים מבית המדרש למורים מפּרִיז בקש. בשנת תרנ"ט (1899), מידידו הרב אברהם בלוך. שישפיע על חברת כ"ח לשלוח לאלג'יר מורה מוסמך ללמודי חול. בקשתו נתמלאה. אך מה גדל תמהונו בראותו שהמורה שבא מפּרִיז הוצג לפניו כמנהלו החדש של התלמוד תורה הכללי.

המנוי הזה העציב את לבי. אך התנחם בזה שהת"ת יחולק לשני חלקים: חלק ללמודי חול שיעמוד תחת הנהלת המנהל החדש. וחלק ללמודי קדש שיעמוד תחת הנהלתו. הוא. אולם. המנהל החדש השתלס על הכל וכיון שהרב מרעלי לא יכול לשאת את הפגיעה הזאת בכבודו. אחרי כל העמל והמאמצים שהשקיע במוסד כדי להפכו לעברי. - התפטר מהמשרה שמלא באמונה במשך שש שנים רצופות ואשר הקדיש לה את כחו. מרצו ועתותיו. -זו תורה וזו שכרה! - כותב ר' יצחק מרעלי. בהתמרמרות. בי נתקיים מה שנאמר על עבד עברי: -שש שנים

תעבור ובשביעית תצא לחפשי חנם! הוא התנחם בזה כי גורלו כגורל אדון הנביאים. אשר על אף התמסרותו לעם ישראל, לא זכה להכנס לארץ משאת נפשו. גם אני – אומר הרב מרעלי – נטעתי עץ חיים ולא זכיתי, ולא ניתנה לי הרשות לאכול מפריו ולברך ברכת הנהנין.

אחרי ההפטרות מהנהלת הת"ת, קבד הרב מרעלי ע"י הרבנים ונשיאי הקהלה באלג'יר בתואר מנהל כבוד. בתחלה סרב לקבלו, אולם, עפ"י הפצרת אורחו הרה"ג יעקב מאיר – שנודמן באלג'יר בשנת תר"ס לרגל התפקיד שהוטל עליו מטעם רבני אי, לבטל את החלטת ועד הקהלה שלא לקבל יותר את שליחי אי נעתר לבקשת ראשי הקהלה⁽¹⁴⁾. המנהל החדש הפציר בו שיוסיף להורות עברית ולהכין לו מורים לת"ת והוא נעתר גם לבקשה זו. הוא הסכים להמציא למר נהון את החומר והפרטים הנחוצים לו לחבור ספר גדול על דברי ימי היהודים באלג'יר, רבניה וחכמיה. וחבוריהם ופעולותיהם. מיום בוא הריב"ש והרשב"ץ עד הדור האחרון. המנהל החדש היה נפגש עם הרב מרעלי פעמים או שלש בשבוע ומקבל ממנו חומר חשוב ויקר על הנושא הזה. וחבל שכל הפרטים הללו לא זכו לראות את אור הדפוס וילכו לסמיון.

המנוח נהון פרסם אח"כ בבוליטין של כ"ח את פרשת עבודתו בת"ת. התיחס בבטול גמור לכל מאמצי הרב מרעלי וייחס לעצמו את השפורים והשנויים שהובאו בתכנית למודי הדקדוק העברי ודברי ימי ישראל. שכאילו לא היה להם זכר באלג'יר לפני בואו. הוא, בשעה שהאמת היא אחרת לגמרי, כי הרב מרעלי היה היוזם העקרי לכך. המנוח נהון הודה אמנם במכתביו שהרב מרעלי מסר את נפשו להתקדמות המוסד, אך יחס לעצמו את השפורים שהוכנסו בו. על סמך הרפורטים האלה כתב המנוח נרסיס לון בספרו חמשים שנות היסטוריה⁽¹⁵⁾ מה שכתב על הת"ת באלג'יר. וגם הוא קפח את זכותו של הרב מרעלי. וכיון שזה האחרון היה תמיד מן הנעלבים ואינם עולבים. לא הגיב על הדברים שנכתבו. לא הכחישם ולא מחא נגדם, ואולם, למען האמת ההיסטורית אני מעלה אותם כעת על ספר לתקן עול שנעשה

(14) והנה נוסח האגרת ששלח מר שלמה התיל, נשיא הקהלה באלג'יר, ביום 16 מאי 1900

לר יצחק מרעלי:

כבוד הרב ומנהל יקר.

יודע אתה בטח שחברת כ"ח שלחה את מר משה נהון לנהל את מוסדות החנוך והחינוך והמפציעים של קהלתנו. כדי להביא את הסידורים החדשים, שלח המנהל החדש בהסכמת ועד הקהלה, לתורי הילדים, שאלון למלאותו.

מרב טרדותי שכח ועד הקהלה להודיעך על מצב הדברים החדש ועל משלוח המכתב החוזר הזה, והוא ממהר כעת להביע לך את צערי על כך.

הוא משתמש בהודעות זו כדי להודות לך, בשמו ובשם הקהלה, על כל השרויות ששרת את המפעל הקדוש ביותר של הקהלה, ולהביע לך את מאויו לראותך משתתף בסדורו החדש ונותן לו את עזרתך המסירה כ"ח, שהמנהל החדש של האליאנס הספיק כבר להערכה בעצמו.

נעים לי להודיעך, שבאספתו ביום 14 במאי 1900, החליט ועד הקהלה פה-אחד להעניק לך את התואר "מנהל נכבד" של התלמוד תורה.

קבל וכו' חתום: ש. הוניל נשיא ועד הקהלה היהודי של אלג'יר

ע"ן עוד להלן שירו של הרב מרעלי "אמת ליעקב" על שליחותו של הרב יעקב מאיר באלג'יר

(15) ע"ן חמשים שנות היסטוריה של נרסיס לון, חלק שני, תרגום אברהם אלמאליח, ירושלים,

אב, תרס"ב-1922, עמוד 73.

למחנך חרוץ ולתקן טעות שטעה בזמנו גם עורך השבועון 'המצפה' מקראקא בכתבו: -הה! איך ירדה פלאים קרית אלג'יר אשר לפניו ממנה יצאה אורה לכל העולם. ועתה לולא-חברת כל ישראל חברים' לא היה לה תלמוד תורה. האמת היא שלא-האליאנס' יסדה את הת'ת באלג'יר, אלא הרב מרעלי וחבריו והוא נהלו במשך שש שנים והמנוח נהון-מצא את השלחן ערוך והכל מתוקן לסעודה וישב לאכול.

מצב החנוך באלג'יר בימים ההם

מה התרחש בקהלת אלג'יר לפני בואו של מר נהון? מה היה מצב החנוך הדתי של הבנים והבנות במדינה זו?

תשובות על השאלות הללו אפשר למצוא בשורות הבאות שנכתבו על ידי אישיות שמלאה תפקיד חשוב ביסוד חברת כ"ח.

הרב א. בלויך. כתב לאליאנס. בשנת 1900. את הדברים האלה:

-אנו היהודים שדתנו היא היפה והאצילה בין כל הדתות. ודברי ימינו מלאים גבורות ונפלאות - כלום אין זאת חובתנו לַעֲדֹעַד לנצח את הראשונה ולזכור את השניים? בכדי להשיג את המטרה הזאת עלינו לרכז את כל כחותינו בלמודי-הדת ולעשות מהם מקור חיים פנימיים וערובה של משמעת מוסרית. במפעל זה לא נשכח את הבנות. משום שעלינו ליצור את האם בעתיד; עלינו למסיר לידה את תפקיד חנוכם של בנינו עפ"י רוח מסורותינו היפות ולהשריש בלבותיהם את רגשי הזך, הטוהר הגופני והמוסרי. הדבקות במשפחה. הכבוד לעניני הרוח שהיו בכל עת ובכל זמן כחנו ואוננו⁽¹⁶⁾.

-לפנים - כותב נרסיס לָוֶן⁽¹⁷⁾ - היו למודי-הקדש תופשים את מקום הכבוד בעדת היהודים באלג'יר; מרבית הילדים לא למדו בקטנותם שום למודים אחרים חוץ מלמודי-קודש. במדרשים לא היתה שום שיטה פדגוגית. חוץ מקריאה במקלה. עפ"י השיטה הידועה לכלנו. אולם עבודת כל הימים וכל השעות ומרחב החיים הדתיים. בבית וברחוב. -מלאו את חסרון השיטה. והושגו תוצאות ממשיות. מרבית האנשים והזקנים הבאים בימים יודעים כעת היטב את תולדות ישראל, קוראים ומבינים את התפלות ואת התנ"ך כדבעי. וככל שהתרבו בתי הספר, וההשכלה הכללית נעשתה הכרחית - נשתנה המצב וההכנה הדתית לא חפשה בלבדה את כל המקום. היה זמן שבו חשבו ליסד שעורי ערב ללמודי-קדש בבתי-הספר הממשלתיים עצמם. אולם. מצב זה נפסק בשנת 1880. כשנהפכו כל בתי הספר לחילוניים. הושיבו אילו רבנים בתוך בית כנסת. לא כ"כ בשביל להכין את התלמידים לחיים דתיים. אלא בכדי לשמור עליהם מחוס השמש הלוהט ומסכנות הרחוב. מעולם לא עלה על דעת איש לנסות איזה נסיון שהוא לטובת המסורת והאמינה היהודית. ברבות הימים נחלש הרגש הדתי ויסתרבל באמונות כוזבות ומזורות.

-בשנת 1894 נגע המצב הזה ללבם של אנשים אחדים בעלי רצון טוב ויועזעם. עפ"י דחיפה מצד מר מורלי⁽¹⁸⁾ נוסדה אגודה בשם-תלמוד תורה.

(16) עיין שם, עמוד 74. (17) שם עמוד 76-77. (18) הכוונה להרב יצחק מרעלי

השיגה תמיכה מועד העדה ותיסד ביים ללמודי קדש. מוסד זה כשהוא לעצמו היה כבר קדמה גדולה; הקהל התעניין בו מאד ועל תקציב בן שמונה או עשרת אלפים פרנק. נפחן חציו מנדבות ומתרומות. אולם, הנהלה תמידית ובטוחה היתה חסרה עדין. כל מסירותו של מר מורלי לא היתה יכולה למלא את מקום הנסיון הפדגוגי החסר לו. האלינס מלאה את החסרון הזה ותשלח לאלג'יר את אחד ממוריה (היותר מצוינים¹⁹). היא סדרה מעון רחבי-ידים שאותו שכרה ב8000 פרנק לשנה, ועד העדה הבטיח את תמיכתו ויעבוד יד ביד עם האליאנס. וכל הסכסוכים שהיו מתעוררים. היו מסתדרים ברוח-אחזה ובהסכמה גמורה בין האליאנס ובין העדה.

נרסיס לֶן מספר הלאה על יום חנוכת ביה"ס, על הלמודים בו, על טיב התלמידים. על העבודה באלג'יריה הנתקלת במעצורים ובקשיים, על הַנָּנוֹת שאינן לומדות כלל ועל הצורך לשנות את המצב מיד. וכו' וכו'.²⁰

• • •

בתפקידו כמחנך דאג הרב מרעלי תמיד לעצוב אופים ומצפונם של תלמידיו הצעירים. בתקופות שהערכים הרוחניים עומדים בסכנה ושהמושג המסורתי של החיים מזויף. הוא הפיח בקרב הדור הצעיר את טעם המרץ-המוסרי ורוח ההקרבה העצמית. וימריץ את תלמידיו להיות אנשים פעילים שמתחשבים אתם ושאפשר לסמוך עליהם.

הרב מרעלי, המלומד למופת. היה גם מורה הדור וגם הסופר הדתי. בקיאותו בתלמוד וידיעותיו במקרא אֶפְשָׁרוּ לוֹ להעמיד תלמידים הרבה. שקנו להם אח"כ פרסום גדול. והם שומרים אמונים למורם זה אשר נטע בלבם אהבה לעמם וחבה לשפתם. וישפיע עליהם להצטיין במדות יפות. להיטיב לכל אדם ולאהוב את תורת ישראל. ובזה היה תמיד מחנך בעל נפש יוקדת.

ביתו באלג'יר שֶׁמֶשׁ ועודנו משמש עד היום מרכז תרבותי. ואנשים המשתוקקים להשכלה. לעצה ולתושיה. נוהרים אליו כדי ללמוד בו תורה. לכל מעלות הלב והרוח האלה. מצרף הרב מרעלי גם רצון חזק ומרץ כביר ושום צרות וכפיות-טובה אינן יכולות להטותו ממטרתו להיות מועיל לכל הפונים אליו.

פ ע ו ל ת ו ה ס פ ר ו ת י ת

חנוכו של הרב מרעלי היה קלסי; הוא התעמק במקורות. בלמודי קדש וחול. וכותב צרפתית כסופר ותיק באותה הקלות שהוא כותב עברית. הוא הכניס לכל מה שכתב בשתי השפות הללו את השיטתיות. העדינות והפקחות. ועד היום בהיותו בגיל קרוב לשמונים שנה. שומר הוא עדיין על עוז רוחו ורעננותו. יצירותיו האחרונות הן בהירות. מדויקות ושופעות חיים ומרץ ממש כיצירותיו בימי עלומיו.

סגנונו העברי הוא סגנון תנכ"י מקורי. המצטיין בדיוק. בעדינותו. בזהירו. בפתגמיו הנמרצים. בלשון ניפל על הלשון ובמשחקי-מלים שכמוהם לא נראו באלג'יריה מיום בוא גולי ספרד אליה עד היום הזה. ועל אף היותו משרידי דור ההשכלה הריהו אוהב לשון פשוטה. לשון חיים צחה. מתובלת בבדיחות וחדודים

(19) הכינה לשנה! החדש מר משה נהמן שנשלח על ידי האליאנס למלא את מקומו של הרב יצחק מרעלי.

(20) חבשים שנות היסטוריה הנז' עמוד 20.

מבלי הפרזיאולוגיה הנבובה שבה הצטיינו ה-מליצים בדור העבר שהרבו להג ולא הגידו מאומה.

הרב מרעלי יודע לגלות מתוך אוצרות ספרותנו צורות ובטויים המתעוררים לתחיה תחת עטו. ושיחות-החולין שלו שופעות חיים ותנועה. אמנם, אין לו ספרים הרבה משל עצמו, חוץ מכמה קונטרסים שנדפסו בהודמנויות שונות. אבל מחקריו, ומסותיו, ושיירי המרובים והחשובים המפורזים על פני כתיבת וקבצים עבריים, ערביים וצרפתיים—מצטרפים להרבה כרכים המוכיחים את שפע ידיעותיו המרובות של מחברם. שבהן העשיר את ספרותנו. כי במשך ימי חייו התעניין בחיי הרוח העבריים והספרותיים בתפוצות ישראל והוא קורא ותיק של העתונות. כבעל זכרון נפלא אין לך דבר שיפתיעהו, אפילו בפני הצעירים ממנו.

* . *

מיום שהתחיל לכתוב השתתף הרב מרעלי בפרי עטו בהרבה עתונים ומאספים עבריים, צרפתיים, וערבים-יהודים שמהם נזכיר את החשובים ביותר: המגיד, המצפה, רוח הזמן, העברי (ניו-יורק), החוקר בבית ישראל (וינה), אוצר הספרות, בית ישראל (עתון ביהודית ערבית שיצא לאור באלג'יר בעריכתו של החכם שלום בכ'אש ז'ל), דברי חכמים וחדידותם (להרב מ'ח—שירים והערות), המאסף (של הרב קיאניקה—בירושלים), הבאר (פולין—שירים והערות), קהלת משה של הרח"ם טריוואקס מראדין—(הערות וביאורים ושיר לכבוד הרב המחבר), La Diane (בצרפתית של הגברת ליפמאן); La Revue Juive de Lorraine ועוד ועוד.

התרבות העברית המקורית היתה בשבילו סכום כל הסגולות הלאומיות המיוחדות לישראל כפי שנתבטאו ונתגלו במנהגיו, במאורעות חייו, באמונתו, בלשונו ובספרותו, והוא מכיר תרבות זו במלוא היקפה ומוקירה הוקרה המגיעה לידי הערצה.

הרב מרעלי הוא מנקיי הדעת שבסופרים הותיקים, שספרותם ועסקנותם ינקו זו מזו, ושעם הביא לידי מחשוף את מצפון האדם והחברה.

ה מ ש ו ר ר

ע"י יצירותיו המרובות בשדה השירה העברית, אפשר לחשוב את הרב מרעלי כיורש הנאמן של משוררי ספרד, בימינו. צריך להיות שולט במכמני השפה העברית התנכית, התלמודית והמדרשית ובסגולותיה המיוחדות כדי לחדור לעומק רעיונותיו של המשורר הזה הממשיך כיום את שירתם הנצחית.

כי שירתו של יורשם באלג'יריה מצטיינת בסגנונה ומשקלה והרכב מליה כשירת הקלסיקים האלה, ואפילו תרגום שיריו העבריים לצרפתית או תרגום שיריו הצרפתיים לעברית, שהוא בעצמו מתרגם—מוכיחים מה עצומה בקיאותו בשתי השפות האלה ומה רבה שליטתו באוצרותיהן וידיעתו להטותן אל כל אשר יחפוץ ולהכניען למרותו.

רוב יצירותיו הפיוטיות של הרב מרעלי הן שירים דתיים ולאומיים שבהם הוא משקיע את נשמתו הפיוטית, ואת אמונתו היוקדת, ומקשטם בפסוקים תנכיים ובצורפי מלים וניבים מוצלחים ומחודדים.

יהודי צפון אפריקה מביטים על הרב מרעלי כעל משוררם החביב ששירתו ואמונתו המוארות באור פילוסופי – הם שני המלאכים שסוככו עליו תמיד וישמרוהו מכל יאוש.

הרב מרעלי חָפַר בימי חייו הרבה תפלות, תחנונות, תשבחות, סליחות ובקשות כדוגמת תפלותיהם ופיוטיהם של משוררי ספרד, ויצטיין כמוהם גם במכתמים, משלים וחידות מלאי־קסם.

• • •

בחיינו של כל משורר או סופר יש, על־פי רוב, מאורע אחד, לפני היותו עוד לסיפר או בראשית עבודתו בשדה הספרות, המטביע את חותמו העיקרי על סיבה וערכה של פעולתו הספרותית בכל ימי חייו. וכדבר הזה קרה גם להרב מרעלי. רוח הפיוט והשירה התחילה להתנוסס בו משחר ילדותו. בגיל ט"ו שנה כבר התחיל ל־מִשׁוֹךְ בַּעַט סוֹפְרִים ותשוקתו זו גברה בו עוד יותר בבואו בימים. מיום עזבו את מסחרו בשנת תרס"ג, התחילה השירה העברית למשוך את לבו בחבלי קסמיה, ושירי החול הראשונים – שירי שפת עבר – של הד"ר מנדלקרן ואחדים משירי יל"ג – עשו על נפשו הַרְגִּישָׁה לַשֵּׁם עמוק וילהיבוהו. ומאז התחיל לנסות אף הוא את ידו בשיר ומליצה. כשחברת אחיאסף בווארשה הוציאה לאור את קבוצת שיריו של ר' יהודה הלוי, והרב ברודי פרסם את הדיואן של משורר זה – נפתחו לפני הרב מרעלי שְׁעָרֵי אורה, ובאר מים חיים נגלתה לעינינו.

השפעתם של המשוררים האלה עליו, וביחוד של גאון השירה העברית בספרד, היתה עצומה מאד, והיא היא שקבעה את דרכו הספרותית. הקריאה והעיון בשיריהם הטביעו את חותמם עליו. וַיַּעֲצְבוּ את דמותו הפיוטית. הוא נִסָּה לצאת בעקבות הארי שבחבורת המשוררים האלה, וירחיב עוזו בנפשו להלחם במשוררים החדשים המדברים סרה במשקלי הספרדים, בודאי מִפְּנֵי אי יכולתם לשקול בפלס את דברי מליצתם וימאסו בהם באמרם כי לא מילדי העברים המה; ולו החזירו חורזי הדור העבר את עטרת השירה העברית ליושנה, היו אמנם ראויים לשבח, בקחתם למופת ספרי אִמָּת, אך הם בחלו בדרכי הערבים ונצרו ארחות הנוצרים. אם יהיה ה' עמדי – אומר הרב מרעלי – ועזרני, וַיַּחֲדֶשְׁתִּי את פני השירה הספרדית! (21)

נסיונותיו הראשונים של הרב מרעלי בשירה, טבועים כבר בחותם רוחו החדרת. המשורר־המתחיל הזה בצפון אפריקה, אינו שונה כמעט במאומה, בנסיונותיו בשירה, מֵהַפִּיטָנִים המרובים ברוסיה שהיו משתעשעים בַּעֲשֵׂי תַחֲרוּזִים. קינה לזכר נשמתו של איזה רב, שיר־הלה לכוֹבוֹדוֹ של שוֹעַ ונדיב־לב ועוד יצירות ממין זה – אלה היו הנושאים הרגילים של בת־שירתו של הרב מרעלי בחקופה ההיא.

ואמנם היא לא־יחשב מעידו את עצמו למשורר. אף על פי שרבים מידידיו הכתירוהו בתואר זה; אולם הוא שמח בחלקו. כי בחסד ה' עליו הצליח חפצו בידו וכוֹנֵן שִׁירִים רבים. כמאתים בערך, וכולם שְׁקוּלִים במאזני ר' יהודה הלוי וחבריו ז"ל, ונתפרסמו בכתב־יעֵת ומאספים וחוברות (22). כעת הוא מאסף את

(21) מתוך מכתבו של ר' יצחק מרעלי אלי על אודות משקל השירה העברית.

(22) מתוך מכתבו הגו' אלי.

כלם לספר אחד אשר בשם רוח י"ם (יצחק מרעלי) יקרא. ויכלול שירי קודש ושירי חול. ואלה חלקיו: (א) רוח חן וְתַחֲנוּנִים (תפלות קדש והלולים). (ב) רוח נְגִידִים (שירים לכבוד ידידים וגדולי הדור החיים אתנו כיום). (ג) רוח הַמוֹשֵׁל (משלים, מכתמים וחידות). (ד) רוח הַיּוֹם (שירים מילידי הזמן בהזדמנויות שונות). (ה) רוח חֶקְמָה (שירים מיוסדים על דברי רז"ל). (ו) רוח נִכְאָה (קינים וכתבות על מצבות). (ז) רוח קָדִים (פרק במשקלי השירים לרוח המשקל). (ח) תִּכְן רוחות (המוציא במספר צבאם).

הרב מרעלי פרסם הרבה שירים יפים בספרים של מחברים שונים. שמהם נזכיר את המפורסמים ביותר:

(א) בספר שֶׁ עַר פְּבוֹד ה' להרה"ג אפרים אלנקאוו שיצא לאור בתונים בשנת תרס"ב. נדפס ממנו שיר שקול לכבוד הגאון המחבר, המתחיל:

תְּדוּר רָאוּ מְאוּר אֲשֶׁר הוֹפִיעַ הָדוּר פֶּשַׁח עַת אֲשׁוֹן יִבְקִיעַ.

בו קָנְאוּ שֶׁמֶשׁ וַיֵּרַח פָּסִיל כִּימָה וְצִבְאוֹת פּוֹכְבֵי רָקִיעַ²³ וכו'.

(ב) בספר שֶׁמֶע יוֹסֵף של גיסו ר' יוסף אלנקאוו נדפס ממנו שיר, מתחיל:

מִפְרָדְסֵי יֶפֶת וַיִּגְבִּי יֵתֶר

סִרְתִּי, לִגְן עֵבֶר וְשֵׁם יִרְדְּתִי

לִרְאוֹת צִמְחִיהוּ אֲשֶׁר חֲמַדְתִּי

עַל פְּלִפְרָמִים לוֹ שָׂאת וַיֵּתֶר²⁴. וכו'.

(ג) בספר זכרון מאיר (ספר היובל למלאת שמונים שנה להרה"ג יעקב מאיר ז"ל) נדפסו ממנו שלשה שירים: (א) אֶמֶת לַיעֲקֹב שיר ששלח להרה"ג יעקב מאיר בהפרדו ממנו כאלגיר בשנת כת"ר ל"י לפ"ק. (ב) רָנוּ לַיעֲקֹב שִׁמְחָה, בהבָּחַר הרה"ג יעקב מאיר לראש רבני סלוניק. (ג) דָּרָךְ פּוֹכֵב מִיַּעֲקֹב, בהבחר לראשון לציון וראש הרבנים לא"י.

בשיר הראשון אֶמֶת לַיעֲקֹב מצטער המשורר כי הרה"ג יעקב מאיר היה אורחו רק תשעה ימים:

הֵן אַחֲרֵי דוֹד לַהֲלֹךְ חֲמַד לִפִּי וְאַלִּיהוּ כֶּבֶד נִלוֹה:

אֵךְ שֶׁר יָפִי פָנָיו לְמוֹלֵל עָף עָמּוֹ לַהֲתַחֲבֵר אֲנִי אוֹה:

הַשְׁתַּעֲשַׁע עָמּוֹ וְרַק תִּשַׁע יָמִים זָמַן קֵט מֵאֲשֶׁר קוֹה.

²³ עיין ספר שער כבוד ה' למו"ר הח"ג מעוז ומגדול פטיש החזק עמוד הימיני כמותר"ר אפרים אלנקאוו וצוק"ל ויע"א המלומד בנסים עם פתח השער מאתי אני הצעיר חיים בר לא"א התה"ש כמותר"ר אברהם בלייח וצוק"ל מורה צדק בק"ק תלמסאן יע"א, תונס בדפוס קאסטר וחברו הי"ו שנת ב"ס ת"ר עליך לפ"ק.

²⁴ עיין ספר שֶׁמֶע יוֹסֵף של יוסף בן ר' דוד אלנקאוו - ירושלים, התרס"ו.

משיר זה אנו למדים גם את התפקיד שהוטל על הרה"ג יעקב מאיר
בנסיעתו זו לאלג'יר :

ובמלאכות מלך גאון שלם	על פיו לחל יצא בבוא אהוה:
כי מאנו ראשי צדת אלג'יר	תת מהלכים עוד שם לציר מצוה:
ויחזקוה צור והתופח	אתם ומלתם לאל שוה.

אשרי לביתי בא ברב חבה	חיש כי נתיבותיו אני עוה:
תלמי לבבי אז בטל שכלו	השקה ומי דעו ולא הרוה:
נפשי אלי גיל שמחה אפס	מיום פרידתו מאד דוה:
אחוש הכי יבש מקור מחשב	איך ארקמה עוד שיר ואיך יטוה ⁽²⁵⁾ .

(ד) בספר שו"ת -מים חיים' של הרב ר' יוסף משאש מתלמסאן. נדפס
ממנו שיר לכבוד המחבר וספרו; ובשביל הספר שו"ת להרב ר' יוסף בן נאים
מפאס (מרוקו) כתב שיר למחבר על דרך האילן שעשה הראב"ע לרבנו תם.
(ה) לתוך -המחזור לימים נוראים כמנהג אלג'יר. שעליו ידבר להלן
בהרחבה. הכניס הרב מרעלי כמה תפלות ותחנונים שחבר, ומהם נביא את הפזמון
ליום ראשון של ראש השנה לנועם -ישראל עבדיך. סימן יצחק מרעלי.

ויעתר יצחק ליי

הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי
כי אליך אהפלל: (תהלים ה', ג').

יצחק תקן תפלת מנחה חדשה.	כנוח עליו רוח חן רחשה.
מר עלי לבונה מקטרת הנשה.	לא חן נערץ בקדשה משלשה:

י' שוכן חביונים' וקרוב אל פל-קוראיו' היום בבני מרונים' עוברים
לפניו ברואיו' ובשפטו כל-המונים' ואיש ואיש על חטאיו' פרחם אב על
בנים' רחם יי על יראיו:

צדיקים יחקו' בספר חיים בידו' ורשעים ימקו' בעונם באבדה'
ובינונים ינקו' בעשור בזיו כבודו' את המיחלים לחסדו' רוצה יי את יראיו: כרחם
לבושים בכלוא יצר' משוכים בחבלי השוא' מצער יעצר' ותנתקו
ממוקשיו' בחלותכם פני יוצר' הנמצא אל דורשיו' יראו את יי קדושו'
פי אין מחסור ליראיו:

(25) עיין ספר זכרון מאיר, ספר חיובל לכבוד הרה"ג יעקב מאיר—ירושלים, אדר תר"צ
עמודים 91-95.

קָוֹ לֹאֵל תָּמִיד מִנֵּת חוֹסִיוֹ הוּא וְחִבְלָם רֹדִים בָּכֶם יִשְׁמִיד עֲלֵם
 יִשְׁבֵּר וְכִבְּלָם לַעֲמֹ חֵן וְטוֹב יִצְמִיד יָרִים קֶרֶנָּם וְדָגְלָם וְחֶסֶד יִי מַעֲוֹלָם
 וְעַד עוֹלָם עַל יִרְאָיו: (26)

(ו) עפ"י בקשתו והשתדלותו של הרב מרעלי הדפיסה חברת "עץ חיים" מהדורה חדשה של הספר קטן הכמות ורב האיכות סיני (Le Sinai) של הרב בנימין דוב ליפמאן ז"ל. אביו של שר הצבא החכם ר' אליעזר ליפמאן. בספר זה פרסם הרב מרעלי שיר-זהב בשם מִשְׁאֵת בְּנִימִין עם תרגומו בשיר-זהב צרפתי (אלג'יר 1921). המתחיל:

בֵּין רִבְבוֹת קֹדֶשׁ שְׁכוּנֵי עֶרֶץ

נִפְשׁ מְטַהֵרָה בְּהוֹד מְכַתֶּרֶת

יוֹם יוֹם תְּהִלָּה יְהִי בְּשִׁיר תְּפָאֶרֶת

מֹל כֵּס כְּבוֹדוֹ תַּעֲנֶה וּבְמֶרְץ: וכו' (27)

(ז) בספר קהלת משה של הרב ח"מ טריוואקס מראדין פרסם שיר לכבוד המחבר.

(ח) ובספר ירקרק חרוץ—שיר גדול ושקול ע"ד ס' מוסר השכל המוציא במספר צבא כל התרי"ג מצוות דאורייתא ושבע דרבנן על דעת הרשב"ץ בספרו זהר הרקיע. וכל שורה כוללת מצוה אחת ומתחלת באות אחת מן המזמור קמ"ה יתהלה לדוד.

שיריו ופיוטיו העבריים של הרב מרעלי. הכתובים בסגנון המזכיר את סגנונם של משוררי ספרד. עם האקרוסטיקס. ההברות-המחברות. המספר המדויק של החרוזים — מצטיינים בעושר הבטוי. בעומק הרעיון. ספוגים כמעט רוח-נבואית ונקראים בעונג רב.

גם על שיריו הצרפתיים שפוך קסם מיוחד. שלות-נפש נחמדה ואמונה אופטימית בעתיד ישראל. אפשר להגיד שמימי הרשב"ץ עד היום עוד לא קם בצפון אפריקה משורר עברי חוקר כמוהו. כי רבני צפון אפריקה וחכמיה עסקו יותר בספרות התלמודית. בשאלות ותשובות ובתורת המוסר. מאשר בשירה וחקר הלשון. ומי שנסָה את כחו בסוג-ספרותי זה. יצר חרזים בינונים. אם לא בתכנם. לפחות בצורתם. אחד הוא הרב מרעלי שהצליח לחדור לנבכי הספרות העברית ולהטביע על שפה עתיקה זו חותם של הרמוניה נפלאה. בפיוטיו ובשיריו אנו מוצאים. פניני סגנון וברקי מחשבה לפי ההגיון והמבנה הפנימי של הלשון במשקלים נכונים.

(26) עיין מחזור לימים נוראים כמנהג ק"ק אלג'יר יע"א. ליוורנו שנת והעתיורו ליה
 לס"ג בבית דפוס שלמה בילפורטי וחברו עמוד רמ"ז (493) ר"ג (E00).

(27) עיין ספר: Le Sinai ou la Morale d'après la Bible et le Talmud par B. Lipman Rabbīn à Phalsbourg (1859). Réédité par la Société Etz Haïm d'Alger. Sonnet hébraïque (avec sa traduction en un sonnet français dédié à la mémoire du Grand Rabbīn Benjamin Lipman à l'occasion de la réédition de son livre d'édification morale Le Sinai, par Isaac Morali, Rabbīn. Alger, Imprimerie J. Solal — 1921

ט) בין כל יצירותיו הפיוטיות של הרב מרעלי, ישנה אחת המעמידה אותו בין המשוררים החשובים ביותר בזמננו. והוא: קבץ שירים קטן בשם - עת מלחמה ועת שלום - שפרסם אחרי מלחמת העולם הראשונה (בשנת תר"ץ - 1929).

עת מלחמה ועת שלום, הוא אסף פואמות פטריטיות בעברית, שהמשורר חברן בימי המלחמה הקודמת, תחת לחץ המאורעות האיומים. לכל שיר עברי מצורף תרגום צרפתי בחרוזים מעשה ידי המשורר עצמו, ובסוף הספר פרק מענין בשם - רמזים.

בראש הספר מכתב מאת הפרופסור ישראל לוי שאינו יודע מה להלל תחלה - אם את מומחיותו של המחבר באמנות כ"כ קשה, או את התרגום המצויין בחרוזים צרפתיים.

בחבור זה רצה הרב מרעלי להביע את רגשי חבתם של יהודי צרפת למולדתם ולהבליט את ערך קרבנות הגבורה שהקריב הנוער היהודי על מזבח חרותה, והוא פונה - אל צרפת - ואומר לה:

את רוחי עד למאד צרתך הכאיבה

ואחד יום פתאם אור ישעך הופיע

וקבצת שירי אל אליך אקריבה

שורך גם נצחונך לנצח תודיע:

המשורר בוכה על צרות צרפת עת גופות בניה היו מוטלים על שדה קטל ובקול תחנונים, ליום קרב ומלחמה, הוא מתפלל לאלהים:

מִנּוֹן הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹנֶיךָ

מִנּוֹן הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹנֶיךָ

שְׂגִי אֶחַ חֶזֶק אֶת לְבָבְךָ

וְחוֹסֶה-נָּא עַל הַמּוֹנֵי אֲמוֹנֶיךָ

לְקִרְאת הַמִּלְחָמָה: (יהושע י"א, כ')

אֲשֶׁר הָלְכוּ בַּמִּלְחָמָה: (שמואל א', יז, ג')

רֹמֶם-נָא נֶס צָרַפֶּת וְעִזְרָנָה

קִיָּם כָּל-חֹסֵי כָךְ וְלִרְגָעִים

הַסֵּף לָהּ בְּאַבְרָתָךְ וְאַזְרָנָה

פָּצֵם מִפְּגָעִים רָעִים וְנִגְעִים

חֵיל לַמִּלְחָמָה: (תהלים ח"י, מ')

וְעַד קֵץ מִלְחָמָה: (דניאל ט', כ')

הפרק קול אלה או גבה רוח, והפרק קול רעש גדול או -תוכחת מגלה, המוקדשים לתועבותיו של וילהלם קסר גרמניה, או כמו שהוא קורא לו גיום (Guillaume), במלחמת העולם הראשונה, יכולים להיות מותאמים יפה להיטלר הצורר הנאצי המשקץ של ימינו, אם במקום גיום נכתוב היטלר:

הוֹי גִּיּוֹם הָעָרִיץ, שְׁלִיט רָע וּבִלְעֵל,

אָמֵנָם תִּתְּאֵב קִיסֵר הַתְּנַשָּׂא עַד-שָׁמַיִם

רוּחַ נִירֹן רוּחוֹ וּלְבַב טִיבֵר לִבְהוֹ!

אֶלְכֶסְנֶדֶר, צוֹר, בּוֹנֵפֶרֶט, רַב הַדְּרָמוֹ,

הוֹי רָשָׁע מְרִשִּׁיעַ! שְׁמֶךָ הַמְעוֹרֵר גָּעַל

אֶל גְּמָדִים אוֹתָם דְּמִיתָ, רָם עֵינִים

אוֹתוֹ בַּת שִׁירָתִי מָאָה פַּעַם תִּקְבְּהוּ.

אֶךְ מִה־פֶּה אֶדְר אֶדְר מוֹל עוֹד־אֶדְרָמוֹ

תם במצור חטאים בל ילכד פעמים.
פרומי, פקורסי, נכון אתה לצלע.

אם לתפש הכנור ידי עוד לא הסכינו
הן מרוח סעה נימיו פתאם רעשו
אז בפעלך רעות ועצמיה הרנינו
ותצהל כפראים עת לטרף איש יגשו.

ובעודני רגז שפתי שירי הביעו
את כל-התועבות הרבות שעשית.
עד סוף כל-הדורות למתי חלד יודיעו
כי קיסר לצ נבל אף אכזרי היית.

הן לשוא תתימר בגבורת איש-בינים.
כי משפט וצדק יפילוה בקלע.

אב חרעז

קול רעש גדול או תוכחת מגלה

כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני
(איוב ל"ב ח')

עיני אבותיהם לעינות הבכי

היו ואנו הם ואתה גלת:

יחד זקנים עם נערים אוי בלי

חסון אלי טבח כצאן הובלת:

אכזר לאבדם נפשך לא כאבה

לא דאבה רגע וחול לא חלת:

וברגזך מרע בלי תשים פדות

בין ער ובין רע בלי הבדלת:

אישים נקני כף וגם נשים וסף

חולים ומפים תוף תהום הצללת:

סירות וארמונות למשאות ברב-

ענג אבוי! עד היסוד הפלת:

עריץ ו שכיות נחמדות נחלות

אבות וגנזפי יקר גזלת:

חצוף הלא תבוש ותכלם שאת

שם אל עלי פיך ובו מעלת:

— — — — —
— — — — —

אויה לך גילום עשו הסכלת

אף אם בעיניך מאד השכלת:

קיסר קצר רוח ראה סר נשרך

גז נזרך פי נזרך חללת:

שלו ומתערה כאזרח רענן

אף שאנן על אשכנז משלת:

פתע ביום תשעה באב תרעד * אזי

תבל ולא זעת ולא וחלת:

התרעעה רוע ופור התפוררה

מקיל דמי חפים אשר הזלת:

מי זה, אמר, מי זה אשר יוכל ספר

הורים אמללים אשר שכלת:

מי זה, ענה, מי זה אשר יוכל נשא

מפקד יתומים גם בלי עמלת:

האלמנות מלחמתך תוכל מנות

אותן ובחורים אשר קטלת:

(* בחדש אב שנת תרע"ד הוכרזה מלחמת העולם הראשונה.

לְרֹחַץ בְּנִבְכֵי יַם־דְּמָעוֹת חֲשָׁקָה
 וּבְנִחְלֵי דָם גִּוָּף הַטְּבָלָתָּ:
 קִנְיָאֲחָהּ. צוּרָה, בְּהוֹד צָרְפֶת וְחִין
 עֲרֻכָּה אֲכַלְתָּהּ וְהִתְהוּלְלָתָּ:
 וְתַשְׁטָמָה וְתַחפֹּץ לַמַּחֲוֹת שָׁמָּה
 כָּלָה עֲשׂוֹת עֲמָה וְהִתְנַכַּלְתָּ:
 תָּמָה, וְעֲלִיָּה לְהִתְגוֹלֵל כָּדָב
 שׁוֹקֵק הֵלֵא חֲשֶׁת וְהִתְנַפְּלָתָּ:
 — — — — —
 אִם נִפְצָעָה לֹא נִכְנָעָה לֹא נִגְדָּעָה
 קִרְנָהּ, לִשְׂוֹא תִצְהַל וְהִסְתוּלְלָתָּ:
 הֵן עוֹד אֵילָה בָּהּ כְּמֵאז וְעַד
 חֹזֵק לִבָּבָהּ, לֹא כִּאֲשֶׁר פָּלְלָתָּ:
 מִזֶּלֶךְ נִצַּתְתָּ וְנִמְצָאתָ כִּבְר
 חֶסֶד בְּפִלֵּס צוּר בַּעַת נִשְׁקַלְתָּ:
 יַפְעָתָה אֲתָמּוֹל כְּמוֹ הַיֵּלֵל בְּנוֹ
 שַׁחַר, בְּקִלּוֹן זֹהָרָה עוֹלָלָתָּ:
 אֵין דֵּי שִׁפְטִים פֹּה לִיִּסֵּר אוֹתָהּ
 רִשָּׁע כְּפִי הָאוֹן אֲשֶׁר עוֹלָלָתָּ:
 גִּלְפַת בַּתֶּפֶת טֶרֶקְמֶדָה מוֹרָה
 מִנְהוּ הִרְעָתָה וְרֹב חִבְלָתָּ:
 הֵן קֶצֶף קְרוֹב וְאוֹ אִז תִּדְעָה
 עַל־מָה כִּנְצֹר נֶאֱלַח נִגְעָלָתָּ:
 וְכַמְעָשִׂיךָ אֵל לָךְ יִשִּׁיב גְּמוּל
 חָנֹם תַּחֲנוּן קוֹל וְהִתְקַלְלָתָּ:
 גּוֹמֵץ כְּרִיתוֹ לְרִגְלֵי רֹדְפֵי
 צָדֵק בְּתוֹכוֹ אֵת לִבָּד נִפְלָתָּ:
 וּבִשְׂחִיךְ אֵף רוּחָהּ תוֹכִיחָהּ
 אוֹיָהּ לָךְ גִּיוֹם עָשׂוֹ הַסְּכָלָתָּ:
 — — — — —

אב תרע"ו

רֹהֵב וְשֵׁט כּוֹז! תִּכְנֶנָּה עֲצָמָה
 גּוֹאֵל וְכַפִּיךָ בְּדָם הַגָּאֵלָתָּ:
 תַּסְלִצָתָהּ תַּשְׁיֵאָה יְהִיר לְרֹד
 גִּוִּים לְפָנֶיהָ וּמָה גּוֹאֵלָתָּ:
 שׁוֹר קֶץ קִצִּין אֲשׁוֹר וְשִׁנְעָרֵי־אֲרִי
 תִּשָּׁח כְּמוֹהֶם אַחֲרֵי גִדְלָתָּ:
 אֵיכָה לְהִדְמֹת לְזֹכֵד טוֹב עֲדוּי
 גִּאֹן כַּעַד בְּגִאוּנָהּ הוֹאֵלָתָּ:
 פָּתִיז הַיְשׁוּהָ לַעֲנֹק גָּמֵד וְאֵיךְ
 אֵיפּוֹא אֵלֵי נִמֵּר זָאֵב הַמְּשָׁלָתָּ:
 אֵת נִין לְהַתִּינִין וּלְנִבְזוּרָאֲדוֹן
 גַּם אֵח לְאִיּוֹן פַּעֲלֵם פַּעֲלָתָּ:
 פַּח תִּאֲרַג כִּי תַעֲרַג אֵף לְהַרְג
 צוּר חֲרַבְךָ יוֹם יוֹם לִזְאוֹת קִלְקָלָתָּ:
 לִשְׁחִית כְּאֲתִילָה הֵלֵא בָּאתָ כְּשׁוֹט
 שׁוֹטֵף וְסַחֲפָתָּ וְלֹא חֲמָלָתָּ:
 בִּטַּח לְבַב־אָדָם לָךְ אֵין, אָדָם
 כִּי בֵן לִשְׂדֵא אֲתָה בְּאֵף חוֹלְלָתָּ:
 אוֹ אַחֲשׁוֹב אוֹלֵי הַנִּיקוּף שְׂדֵי
 חִיתוֹ יַעֲרִים עַד אֲשֶׁר נִגְמָלָתָּ:
 חֲדוֹ יְצוּרִים לוֹ בְּרַחֲמֵם אֲמָה
 מִתָּה וְלוֹ עַת גּוֹחֵף חֲלָלָתָּ:
 אַח! סִבְעָךָ מִגּוֹזֵעַ עִם נִנְעָף
 אֵף רִשָּׁעָךְ אֵל זֹרְעָה הִנְחָלָתָּ:
 מִבְּאוּהָ קָבִים עֲשָׂרָה יִרְדּוּ
 אֲרָצָה וְתַשְׁעָה אֵת לִבָּד נִטְלָתָּ:
 רִמָּת וְעֲצָמָתָּ וְהִרְעָמָתָּ בְּקוֹל
 אָפֶס בְּגִבְהוֹת כְּסֵאָךְ נִבְלָתָּ:
 — — — — —

וגפש המשורר. בכל להט אמונתה. שואפת לראות את קץ המלחמה ומקללת
 את העריצים המשוקצים שהכריזוה. וכשהרגע המקווה בא ושביתת־הנשק הכריזה

על השלום. מנחם המשורר את הנדכאים והסובלים. במעוף נפלא שרק השפה העברית יודעת את סודו. ובחרוזים נחמדים שרק מי שקרא את תנחומיהם של ישעיה. ירמיה וזכריה יכול להעריך את ערכם. בשיר קול ששון. תשאות חן. הוא פונה אל השלום ואומר לו:

במעיל ירקרק תעטי הגבע
אף תזהבי עמך רחב ידיים
גם תמשחי ציצים בלי כל-צבע

תרבי תבונת כל ועז ידיים
ותאגדי אמים בקשר אהב
ישתחוו לך יקרו אפים

— — — —
— — — —
— — — —

ישרת בככל בזו וסבלת סבל
סר וזהרף אוי קמטו פניך
שח קדקדך נכפפת בעל החבל
אך אם בלכתך מועדות רגליך
אם נחלש גוף וסר רוחכי
וכבעלת אוב שפלו מליך

לא כהתה עינך ונס לחכי
חכי לבוא תשבי ונכד פרץ
בטחי בצורף עוד ירב פחכי
אז תשלטי. שלווה. בכל-הארץ

תמוז ש' עטר"ת

— — — —
— — — —
— — — —
שלווה ברוכת אל. גברת עדן
שלווה כלולת חן. בכירת ערץ
שלווה לעמוד חוג הבלף אדן

לך תערג רוחי יחידת ארץ
הן את מקור האור יפת עינים
לשמך ומיר חדש לתנות ארץ

כל-טוב הלא נזבדת מלא חפנים
מזחך אמת צדק חגור מתניך
נאווה ומה-נעמת בהוד קרניך

אז עת לתבל מועדות פניך
בינות ידיריך שכן חכספי
הונך תהראימו ומכמניך

ממפלאות דעים אזי תחשפי
חיים באפי קלי-יצור תפיתי
מרמה ומשטמה וריב תאספי

קסם עלי פיך. היקום תשמיתי
יתענגו על מחזה הטבע
מחיק אדמה בול יקר תצמייתי

הספר -עת מלחמה ועת שלום- מתחלק לארבעה חלקים: חלק א. קול מברר ובו קול אמר: אל צרפח: קול דוד מהחכם החוקר מר דוד סידרסקי. קול דודי: מליצה מהרב יוסף משאש. קול מגיד.

חלק ב. קול מלחמה בארץ. ובו: קול תחנוני: (א) ליום קרב ומלחמה (ב) לשלום המלחמה. קול עז או נגהות באפלות: קול אלה או גבה רוח. קול רעש גדול או תוכחת מגלה.

חלק ג': קול ענות גבורה: קול רנה וישועה או עתרת שלום: קול זמרה או ברפת ישרים: קול ששון. תשאות חן: קול נהי: זכרון לבני ישראל.

חלק ד': קול האות האחרון: משא מדבר יים, רמזים, הערות.

נפשו הרגישה של המשורר לא ידעה מנוח גם בין שתי מלחמות העולם. מאורעות, א"י אחרי מלחמת-העולם הראשונה, וביחוד בשנות 1936–1939; הפרעות ביהודי קונסטנצין בסוף שנת 1934; רדיפותיהם ותלאותיהם של יהודי גרמניה מיום עלות היטלר על כסא השלטון הנאצי; צרות אחינו באיטליה תחת ממשלת מוסוליני בימי מלחמת העולם השנייה; הפורעניות והפיד והשבר שבאו כחתף על היהדות בכל תפוצות ישראל בימי מלחמת-העולם השנייה – גוזלים את מנוחתו ואינם נותנים מרגוע לנפשו, ובהתעטף עליו רוחו הוא מביע את הגיוני לבו בשירים יפים המתפרסמים כאן בפעם הראשונה מתוך כתב ידו.

מגנת - ל ב

עד אנה ה' תשכחני נצח
עד אנה תסתיר את פניך ממני (תהלים י"ב, ב')
עד אן בְּכִרְוֹתֶם יְשִׁימוֹן לַעֲנָה
כּוֹס רוֹשׁ מְקוֹם תִּירוֹשׁ אֲלֵיהֶם מִזְגִּים
עד אן בְּרִי בְּרִים בְּבוֹר יַעֲצֹרוֹן
מִתִּי עָלֵי הָרִים יְהוּ עוֹד דִּלְגִּים
מִתִּי תִנְתַּק מוֹסְרוֹת צָרוֹת אֲשֶׁר
עַל צְוֹאֲרֵיהֶם לַעֲלוֹת מִשְׁתַּרְגִּים
הָאֵם לַעֲלוֹלָם אֶפֶף בָּם יַעֲשֶׂן
עד כִּי בָרָעָה יִהְיֶה מִתְמַלְגִּים
אִם עָבְרוּ רֹאשֶׁם עֲוִיָּהֶם בָּרַב
טוֹבָךְ סֶלַח לָהֶם הֲכִי הֵם שֹׁנְגִים
יְהִ צוֹר חֲסִין קְדוֹשׁ כְּקֶדֶם עוֹרְדִם
מֶרֶב יְגוֹנִים הֵם כְּשֹׁפּוֹר חֲגִגִים
מֵרוֹם רָאָה עֲנָנִים לַפְּדִיּוֹם יִשְׁאַפּוֹן
הוֹגִים וְלֹא הוֹגִים הֲכִי הֵם עֲלִגִים
חֹשֶׁה וְהִפְרִיחַ נְסִיעוֹת יִשְׁעָךְ
צִמְחֵי שְׂמֵחוֹת הַחַיִּים וּמִשְׁשֻׁגִּים
זֶךְ שׁוֹר בְּשִׁבְיָמוֹ כְּאֵיל תַּעֲרֹג
עַל הָאֶפְקִים כֵּן לָךְ הֵם עֲרִגִים
קִבֵּץ פְּזוּרֵיהֶם לְצִיּוֹן שׁוֹבְכֶם
אוֹ לָךְ יְהוּדִיוֹן שֵׁם הַמּוֹנִים חֲגִגִים:

— — — — —
עד אן אֱלֹהִים חֵי אֲגָגִים שְׁאָגִים
עַל עַם בְּחִרְתוֹ לָךְ וְעָלֵי לַעֲגִים
עד אן סְגוּלֶיךָ כְּלָמוֹת יִשְׁבְּעוֹן
נוֹגִים וְעִינֵיהֶם כְּעִינִים זִלְגִים
עד אן בְּאַרְצוֹת צוֹרְרֵיהֶם יִדְאָבוֹן
וּבִנְחָלָתָם אוֹיְבִים מִתְעַנְגִּים
עד אן כְּלִי חֲמֵלָה יַעֲנוּם יִכְתוּם
כֵּל יוֹם לְצוֹקֶת מִחֲרָתוֹ דֹּאגִים
עד אן לְרַגְלֵיהֶם חֲרָמִים יִפְרֹשׁוֹן
עד אן כְּלִי חֲשָׁךְ רִשְׁתוֹת אֲרָגִים
עד אן בַּעַט שֶׁקֶר מְרוֹרוֹת יִכְתָּבוֹן
עד אן בְּפִי רֶשַׁע נֶאֱצָוֹת לְהִגִּים
עד אן עֲלִילוֹת שׁוֹא יִבְדּוּ בַּעֲדָם
וּבְמַחֲשָׁבִים הֵם חֲרָדִים חֲרָגִים
עד אן כְּזָרִים יִחְשָׁבוּם וּכְבוֹגָדִים
וּבְכֵן נִקְיִי כֶף וְחַפִּים הֲרָגִים
עד אן כְּמִטְרָה לַחֵץ הַמְּחַבְּלִים
יִהְיוּ וּמִפְּנֵעַ אֶל גְּדוֹד הַמִּקְטָרְגִים
עד אן אֲמוֹנִיָּה בְּשִׁמְךָ יִדְגֹּלוֹן
מִלְקוֹת בַּעֲקָרִים בְּכִלְיּוֹם סִפְגִים
עד אן לְכִלּוֹתָם בְּאֵף מַעַל פָּנֵי
תֵּבֶל צְפִיעֵי אֶחָ וְדוֹד מִזְדוֹגִים

הַגִּיּוֹן לְבִי

לנעם שמע קולי

האזינה ה' תסלתי
והקשיבה בקול תחנונותי (תהלים ס"ו)

מְהֵרָה הוֹפֵעַ כָּצָר צוֹרֵם יְאֻרוֹן

רְוֵינִי עֹז לְצִיּוֹן יִאֲחִיּוֹן:

חֲבוּשֵׁי זֶר קִדְּשָׁה לָךְ יִשְׁרָאוֹן

וְתַחַת צִלָּךְ עַד יַחֲסִיּוֹן:

וְשׁוֹרִים עוֹד בְּשׁוֹרִים בֶּל יִשְׁוֹרוּן

וְהִמְתַּלַּחְשִׁים חֵישׁ יַחֲשִׁיּוֹן:

מְדִינִים עוֹד מְדִינִים בֶּל יִגְרוּן

אֲבָל יַחְדּוֹ כְּאֲחִים יַחְדִּיּוֹן:

וְרַפִּים מִרְפָּאִים בֶּל יִגְרוּן

לָלוּ יָד אֶהְדָּה לֹא יַהֲדִיּוֹן:

וְלָךְ אֵלֵי אֲזִי אֵילִים יִשְׁוֹרוּן

בְּהִלּוּלִים וְלָךְ יִשְׁתַּחֲוִיּוֹן:

מִמֶּנִּי יִצְחָק מִרְעֵלִי

לפֶק

אלג'ר. שנת עזרנו אלקי ישענו עַל דְּבַר כְּבוֹד שִׁמְךָ לִפְקֶ

זְכוֹרוֹן לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל

קִינָה לַחֲמִרּוֹר זְכוֹר ה' לִיהוּדָה וְאֶסְרִים

חֲתוּם בַּה' מִהֶמְקוֹנֵן הַשַּׁח בְּיוֹם שָׂאָה (= 9 במס"ק) בִּבְבֹ

אֲנִכִּי הַצִּבְיָ יִצְחָק מִרְעֵלִי בֶן רַסְאֵל דּוּד חוֹק בִּאלְגִירָ

עַל מִשְׁקַל ט' תְּנוּעוֹת זְכוֹר לְיוֹם הַמֶּר

א

לצרת אחינו הדרים בארצנו הקדושה חובב"א

זכור יי'

זְכוֹר יֵי מְשׁוֹאָה בָּאָה לְתַמִּים

הַמּוֹן קְדוּשִׁים וְיִשְׁשִׁים וְחֻקִּים

וְאֲנָשִׁים נְשִׁים נְעֻרוֹת עֲלָמִים

הַשְׁתִּיתוּם וְהַצְמִיתוּם עֲדַת צִמִּים

בְּיוֹם שָׂאָה בְּאַרְצָךְ אָהָה בְּעַת זְעִמִּים

בְּאַבְחִים כְּטַבָּחִים מִתִּי־דָמִים

עַד מְתִי

עַד מְתִי זָךְ עֶזְךָ בְּיַד קָמִים

עֲשֵׂה אֱלֹהִים פְּלָאִים לְדָהִים עֲמִים

יְפֹרְרִים²⁸ צָר׳ חֲקָקִי צָר׳ בְּפִי חֲרוּצִים
מֶרַע לְרַע׳ יוֹצֵאִים׳ לואִים׳ רְצוּצִים
בִּיד עֲמֶלֶק²⁹׳ הַמּוֹלֵק׳ רֹאשׁ קוֹצֵצִים

עד מתי

עד מתי אַמוֹנִים׳ מַעֲנִים׳ רְצוּצִים
כְּגִדִּים׳ בְּשָׁנֵי אֲרָיִים³⁰׳ קְרוּצִים
הָעַל׳ עַל׳ אֲמִיצִים׳ הָאֲמִיצִים³¹
כָּל חֲלִי׳ וְכָל מַדְוֵי מַצְרִים
(שם ז׳ ס׳)

ד

לצרת אחינו בארץ איטליא
בזרון לב מיססוליני

זכור יי׳

זְכוֹר יִי׳ בֵּן בְּכוֹר גֵּר בֵּין כְּתִים
רַב צַעֲרוֹ׳ עָרוֹ׳ מְאוּרוֹ׳ הָעֵתִים
פֶּסַס אֲשֶׁרוֹ׳ שׁוּרוֹ׳ מְקוּרוֹ׳ הַסֵּתִים
אַף בּוֹכָה׳ וְחוֹכָה׳ לִקְץ צוֹק עֵתִים
לוֹ אוֹרְבִּים׳ מֵתִים פְּעוֹרְבִּים³²׳ מֵאֲתָתִים
דָּן וְגוֹלָה׳ דָּרְכוֹ מֵלֹא׳ פְּחָתִים

עד מתי

עד מתי סְגוּלִים׳ דְּגוּלִּים׳ כְּתוּתִים
לָרֵד יִגָּאֵה׳ אוֹתוֹת הָרָאָה׳ וּמוֹפְתִים
וּכְאִילִים׳ יִהְיוּ אֵילִים׳ רוֹתְחִים
וְכָל־בְּרָכִים תִּלְכֶּנָּה מִים׃

(יחזקאל ז׳ י״ז)

...

וְאַל יוֹסֶף׳ לְהִסְתוֹפֵף׳ לְעוֹלָמִים
צָר וְאוֹיֵב בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַּיִם׃
(איכה ד׳ י״ב)

ב

לצרת אחינו בעיר קצנטינה
דמחקרייא קינצסנטיין

זכור יי׳

זְכוֹר יִי׳ אֵת שְׁאֵת׳ חֲמֹשֶׁה וְעֶשְׂרִים
נְקִי־כֶף׳ רַעֲיוֹת טָף׳ וְגִבָּרִים
כְּבִנֵי צֹאן׳ בְּלִי חֶסֶד׳ וּכְפָרִים
יָחַד אָח׳ אָחוֹת וְאָח׳ עִם הוֹרִים
הַגִּירוֹם׳ וְהַדְּקִירוֹם׳ גְּדוּד הַגִּרִּים
בְּעִיר עֲדִינָה׳ קְצִנְטִינָה׳ וְחוּף הַדְּרִים

עד מתי

עד מתי הָהָ עָרִים׳ מִתְעַרְרִים
וְדָם׳ לֹא דָם׳ קוֹל מְרִים׳ בְּתַמְרוֹרִים
אֵל׳ הוֹאֵל׳ לְמַגֵּר הַמַּגִּירִים
מִמַּעַן קִדְשָׁה מִן הַשָּׁמַיִם׃
(דברים כ״ו ס״ו)

ג

לצרת אחינו בארץ אשכנז
תחת ממשלת היסלר י״ש

זכור יי׳

זְכוֹר יִי׳ צְפוּנִים׳ כְּמִקְנִים׳ נְפוּצִים
זָכָר עֵזִים׳ אֲשַׁקְנִזִּים׳ עֲרִיצִים
יְרֵאִיכָה׳ לְעִינָה אִיכָה׳ מְחוּצִים

(28) הסעל מירר מזכיר את שם הצורר fuhrer.

(29) יד עמלק בנימטריא היסלר ח״ד כח״ד.

(30) האריים מזכירים את ה Aryens.

(31) האמוצים הוא כינוי רומן למרעי המרע הנד לבושי חלוק מזה הצבע Chemises brunes.

(32) העורבים הם בעלי ברית מוססוליני בגמטריא ע״ב בדקדוק וכולם לבושי כתונת

פ ש י ם השחורה, כעוף טמא זה.

ה

אם נפֹרֵר בְּעַם זֶר בַּל יִתְּבַלֵּל
לִישְׁעוֹ עוֹשׂ בְּצוֹל יְאוֹשׁ פֶּן יִצָּלֵל

לצרת אחינו המדכאים בכל תפוצות הגולה

עד מתי

זכור יי

עד מתי בגֵּיר גֹּר סָגוֹר יִתְּמַלֵּל
בְּעוֹלָמָךְ קִדְשׁ שְׁמֶךָ הַמְּחַלֵּל
אָנָּה צוֹר בְּפִי כָל יָצוֹר יִתְּהַלֵּל
יִשְׁתַּחֲוּוּ לִיְי אֲפִים:

זכור יי חֲסִדֶיךָ לֹא אֲמַלֵּל
זְעוּם כָּל-גּוֹי בִּשְׁבַח אוֹיֵי כְּעוֹלָל
קֶץ בְּחַיֵּיו שְׁקֵץ דָּלֵל שֶׁלֵּל
בָּאֵף מְרֻדָּף אֵף נִהְדָּף וּמִקָּלֵל

(נחמיה ח', ו')

ה ח ו ק ר

המקצוע שבו הצטיין הרב מרעלי יותר מכל סוגי הספרות השונים בהם עסק, הוא בלי ספק: החקירה בחכמת ישראל ובמדעי היהדות. במחקריו העיוניים, במסותיו ההיסטוריות והספרותיות אתה מוצא את יסודותיהם ופרים של עיוניו המקיפים בדרכי הרוח והיצירה, והכל מוטבע בחותמה של למדנות מובהקה ובקיאות עצומה ומפליאה במקורות, בגירסא דינקותא, של הישיבה, פרי שקידה והגיון, דעת פשטנית ועמקנית כאחת. בהשכלתו המדעית ובעבודתו הספרותית, יש מן הסגולות המצוינות של האוטודידקט היהודי הקונה את תורתו ביחס מוסרי חמור לדברים, ביראה, בענוה ובארץ אפים. הרב מרעלי הוא, אם נשתמש בלשון המליצה, סיני ועוקר הרים חוקר, חופר בכתבי־יד עתיקים, צולל במקורות לפענח גנוזים, מתעמק בנבכי הפולקלור העממי, מחפש באוצרות ספרים, שמח על כל גלוי שמזדמן לידו, מחטט בתחום הספרות הרבנית ועומד בשורת חכמים גדולים; ספוג ערכי התרבות וקניניה, ובעל מסורת האוהב את ערכי התורה, כשרונות וסגולות, מדות חקירה במדה שאינה מצויה אצל חוקרים אחרים — התלכדו והתאחדו בו בחדירה הדדית ועלו למזיגה נפלאה.

הוא מצטיין בזכרון נאמן, שכל חי, תפיסה מהירה ובטוחה, יכולת לקרב רחוקים ולצרפם, דרישת האמת בלי פניה ונסתה, חריצות והתמדה, התמקדות ומסירות לענין החקירה, שקידה על תורה וחכמה, חדירה עמוקה והתכוננות רבה, סגולה יפה אחרת של מחקריו ומסותיו, הוא החן המיוחד של צביון אישי החופף עליהם והיחס האישי החיוני לאישים ולדברים, כשהוא מטפל, למשל, בתולדות הריב"ש, ר' יהודה עייאש, ר' יהודה כלאף, הרשב"ץ, הרשב"ש, אבא מארי דוראן, וכו' ובדורותיהם, הריהו נותן לנו לא רק את מיטב ידיעותיו ובקיאותו המפלאה, אלא הוא מעבֵד, מתקן ומאַזן לא רק חומר ארכיוני והיסטורי עצום, אלא הוא משקיע גם מנפשו, מיחס לבו העֵר לכל אישיות, לכל פְּנֵה ולכל מאורע שהיו לו חתיכות חיים ורעננות, ושאיתו היא להבליט תמיד את ההתאמה שבין המדע והפילוסופיה עם היהדות, להפיץ אור אמת על הבעיות הדתיות וההיסטוריות, ולשכנע את קוראיו בערכן הנצחי ואמתותן ההיסטורית, כי האמת, ורק האמת המדעית, היא נר לחקירותיו.

ומה מרובייהגונים הם המקצועות שבהם עסק! תלמוד, קבלה, מדרשים, דקדוק, חקר הלשון, שירה, פולקלור, היסטוריה, דרשות, ביוגרפיות, נושאים דתיים

הנוגעים למנהגי ישראל, כל מה שמפוזר בדפוסים עתיקים ובכתבי־יד ישנים, וכל המעניין והחשוב לידיעת עברו של עם ישראל.
חוץ מעבודותיו שעליהן עברתי ברפרוף במאמרי זה, אזכיר עוד את ספריו אלה:

(א) צִפְנַת פְּעֻנָּה. בשנת תרנ"ז (1897) פרסם הרב מרעלי, בהוצאת חברה מקיצי גרדמים, את החוברת הראשונה של ספרו הגדול - צִפְנַת פְּעֻנָּה - יגלה שירים קדמונים, פרי רוח רבני אלג'יר הראשונים. אשר היו עד היום הזה שפונים וטמונים, בכתבי־יד שונים, עם מבוא היסטורי גדול והערות ותקונים, והארות, עם תוספת הגהות והערות מאת חיים בראדי. חוברת ראשונה זו, כוללת פליטת שיריהם של הריב"ש³³ והרשב"ץ³⁴.

עבודה קשה ומיגעת מאד, אך חשובה ויקרה. עבד הרב מרעלי בהוצאת החוברת הזאת, ששיריה באו לידי עפ"י מקרה. ידידו ר' משה בועזיז היה מחטט

(33) הריב"ש: הרב יצחק בר ששת בִּרְפָּת, רב ומוסק נולד בעיר ואלניסיה בספרד בשנת פ"ו (1326) ונפטר באלג'יר בשנת קס"ח (1408). בימי נעוריו חלף לברצלונה ללמוד תורה אצל ר' חסדאי בר יהודה קרשקש ור' פרץ הכהן, אולם רבו המונק היה רבנו גסים ב"ר ראובן מפרש הרי"ף. משם הלך לסרקוסטיה אך גם בה לא מצא מנוח כי חלאות רבות עברו עליו, ויעבר לקלעת איוב וממנה בא להשתקע באלג'יר שבה חיו אז היהודים חיי צער ועוני. על הארץ היו ישנים או שטיח עור, ובכסית יום היו מתכסים בלילה, ומלבושיהם סלאי על גבי סלאי ורבים הלכים יחפים³⁵ (עין ריב"ש ס' קנ"ג). בבואו לאלג'יר מצא הריב"ש חן בעיני ראשי העדה אשר החשיבו אותו ויאמינו בו אף בעסקי הקהל וירכיבוהו אלוף לראשם. הוא הצטיין במדת הענוה, ונתמנה לדיין עפ"י מאמר מלך ובלעדו לא יאה רשות לשום אדם לזון בעירו.

ביקנותו הסתלק מן הרבנות וסמוך את ידו על הרשב"ץ ויניה לו את כסאו בחייו, אך זה האחרון לא ישב עליו כי אם אחרי פטירת הריב"ש, בשנת קס"ח. על מצבת קבר הריב"ש באלג'יר כתב הרב ר' אבא מרי אבן כספי קינה בחמשה בתים המתחילה: "מאד רגזה תבל", והחרוזים האלה חקקים עליה:

בנסול מגדל	כבוד ידל	נעם יחדל	נחם ירחק:
אם באשמן.	גוסו נטמן.	רוחו נאמן.	עד בשחק:
שונה ששה.	סוד החמשה.	יושב בש-	מים ישחק:

ובסוף, - הבית השלישי מהנוסחא הישנה כזה:

אהה סר הוד לקח, ונהפך יין רקח
לרעל כ"י לק"ח אלהים את יצחק:

כתובת המצבה הזאת לא נגלתה אלא ביום א' ו' אייר תרנ"ו (1896) כשהממשלה סקדה להרוס את הציון שעל קבר הריב"ש. כשהחליטה להרחיב את גבולות העיר ולהרוס את חומתה הכריחה את ראשי הקהלה היהודית להעתיק את קבר הריב"ש ממקומו.

איירי שנה בערך סקדה שוב להעביר גם את עצמות הרשב"ץ וגם זה נקבר סמוך לקבר הריב"ש. בשנת 1909 בנתה הקהלה היהודית באלג'יר עליהם ארמון יפה, ובכל ערב ראש חדש מתאספים שם היהודים, גברים ונשים, לחלק כבוד לשני עמודי ההוראה האלה.

(34) הרשב"ץ. ר' שמעון בה"ר צמח דוראן נולד בברצלונה בסוף חדש אדר שנת ה' קכ"א (1361) והקשיב לקח מפי רבנו יונה דיסמסטרי חתנו ומהרב ר' וידאל אפרים. כשהתחולל על יהודי ספרד הריצח הנורא בשנת קנ"ה ליצירה (1391) עזב הוא ומשפחתו את ספרד ויבוא לאלג'יר, והיה מבית דינו של הריב"ש וישב על כסאו אחריו משנת הקס"ח (1408) עד שנת פטירתו (1444). נכדו הרה"ג שמעון ז"ל בספר "יכין ובויעז" חלק א' ס' קל"ד מכנה אותו: הפילוסוף האלקי, והרב חיד"א מכנהו בשם "גדול הפורים", והרב מרעלי מתארו בשם: הרמב"ם השני, בגלל בקיאותו בכל החכמות: תיזוניות, היקשיות, מופתיות, עיוניות, שכליות, טבעיות, רפואיות, הגיוניות ולימודיות ובגלל שיריו הנפלאים.

פעם בספרים עתיקי־מים יועלים נפרדים אשר בלו מזוקן, וימצא כתב־יד ישן נושן מעט הכמות ורב האיכות, וכשהראה אותו להרב מרעלי נוכח זה לדעת שזהו כתב־יד של שירים ממשוררי אלג'יר: קובץ קינות לימי הצום הרביעי, החמשי והשביעי וחסר בסופו. והמעתיק צרף אליו עוד בתחלתו איזה קינים פרטיים מהריב' ש. הרשב"ץ. הרב אבא מארי. הר"ר יוסף ונכדו הרב הנקרא בשמו למשפחת אבן כספי. הרב מרעלי בחר מכלם את שירי הריב"ש והרשב"ץ והחליט להוציא לאור אחיכ גם את יתר השירים אשר אתו בכתובים - איש איש על דגלו באיתות לבית אבותם, כי הודות לאל, ההצלחה האירה לו פנים ומצא לאשרו. המון שירים בכת"י, שירי קדש ופיוטים וזמירות, כלם אהובים, כלם ברורים, כלם נעימים.

חמש מאות שנה חלפו משעה שנכתבו השירים האלה עד שנתפרסמו ע"י הרב מרעלי. - רוח הזקנה והשיבה החופפת עליהם, תשית נוספות על זיו יפעתם והודם, ולולא הצילם הרב משה בועזיו ימים אחדים לפני הזמן המיועד לגניזת הספרים הישנים, - כי אז היה כפסע בינם ובין הפלגה.

הרב מרעלי משער שהריב"ש חבר עוד שירים, חוץ מאלה שפרסם הוא בצפנת פענח. אולם הוא בטוח שהרשב"ץ חבר הרבה שירים ואחדים מהם, קצרים וארוכים, פזורים פה ושם בספרים שונים, שמונת הבתים שהוסיף הרשב"ץ באזהרות ר' שלמה בן גבירול³⁵ אינם - לפי דעת הרב מרעלי - כמו שיצאו מתחת עטו, כי אלו נשארו כמו שכתבם - מדוע לא שקל את החרוזים האלה בפלס אשר השתמש בו בן־גבירול? אין זאת, אלא שידי אחד המעתיקים חלו בהם, אשר השחיתו את תאדם ושנו את טעמם ובתבניתם זו הגיעו לידי הרב חיד"א.

עפ"י עדותו של מהרי" גבישון בספר - עומר השכחה, - חבר הרשב"ץ עוד שירה ארוכה המתחילה - חסר זמן מכאוב המון שיריך וכו', בת ארבע מאות בתים שוים על קו אחד יעמוד, ובהמצאה אחת זבענין אחד ובמשקל אחד בלי תוספת או מגרעת אפילו כמלא נימא ובחרוזים משותפים (תג'נים), (עין צפנת פענח עמוד 7 וגם הערה 17).

בכתב־היד שהיה בידי הרב מרעלי ושממנו העתיק העתקה נאמנה, אחרי אשר תקן בו את כל הטעויות שהיו בכ"י הראשון, עפ"י כתב־יד אחר שמצא אצל החכם ר' יוסף לחייאני באלג'יר - נרשמו בצדו הראשון הדברים האלה: - וגם מורינו הרב הגדול הרשב"ץ זלה"ה היה שולח חרוזים אל מעלת אדוני זקני החכם הגדול ר' אבא מארי (אבן כספי) זלה"ה בדברי שבח, והיה מפתח שמו בהם בדרך מליצה, ואדוני זקני זלה"ה היה משיב בבתים אחרים.

(35) בקובץ אלג'יר נמצא פיוט ליום ב' של שבועות שחתם בו: "שמעון חזק" ומכנה בתיו ומשקל חרוזיו יעידו כי מחברו הוא הרשב"ץ. שמונת הבתים שהוסיף הרשב"ץ באזהרות של ר' שלמה בן גבירול, כתובים בספר מנחת בכורים להרב אליהו בן אמתג שעליהם העיר כדברים האלה: אלו הן ח' בתים להרשב"ץ וכה הראני מ"ח הרב כמוהר"ר אברהם קוריאט נר"ו יאיר, ס' אזהרות משפירי ספריו של גאון עוזנו כמוהר"ר חיד"א ז"ע, ושם כתוב בגליון מטהרת ידי קדשו ממש וז"ל: אלו השמנה בתים לא חלו בם ידים אשר בנה שלמה. הרשב"ג שוריים במדבר במתק דרשן נ"אות מד"בר העומדים כרוסה, שירותים יחירו אזהרות מזירות שכה לו בעולמו, ואולם תמניא אינן בתי מלכות רבן שמעון הרשב"ץ גדול מרבן שמו, וכך היה מונה אלה הפקודים ונימוקי עמו. דברי החיד"א ס"ט. עכ"ל. הבתים האלה באו כנראה לידי הגאון הזה ז"ל אחרי אשר חבר את ספרו "שם הגדולים" (עין שם ערך אזהרות) וע"ן צפנת פענח עמוד 14, הערה 14.

מיום פרסום החוברת הנז' עד היום, גילה המחבר עוד הרבה משיריהם של הגאונים האלה. והוא מתעתד להדפיסם יחד עם יצירותיהם של משוררים אחרים השמורים אצלו - ולעשות את ספרו מעין -היכל הקדש- שבו יועמדו מורינו ומאורינו אלה. שהיו כלם משוררים בחדס עליון, והניחו ברכה אחריהם המון שירים ופיוטים יקרים ברעיונותיהם ומבוטאים בניבים נאים. מהיצירות הללו נזכיר: שירים ופיוטים מהרשב"ש, הרשב"ץ השני, הרב ר' שלמה בר צמח, ר' בנימין דוראן⁽³⁶⁾, ר' אבא מארי דוראן, ר' אברהם אבן טואה⁽³⁷⁾, ר' שלמה צרור הראשון ונכדו⁽³⁸⁾, ר' סעדיה זראפה⁽³⁹⁾, ר' נתנאל קרשקיש, ר' יוסף

(36) ר' בנימין דוראן, ששמו המלא הוא יוסף בנימין דוראן, היה חבר בית דין עם חברי הרב יהודה עייאש, מחבר הספר בית יהודה. השורות הבאות שנמצאו כתובות בחומש בכתב-יד והמכילות את התאריך שנמצא חקוק על מצבת קבורתו, מוכיחות את זהותו: "ירשתי זה הספר מאדוני אבי ה"ח החת"ה א"א כמחור"ר יוסף בנימין דוראן זלה"ה, נפטר לגן עדנו יום שני של שבועות שנת התק"ח ליצירה: הצעיר צמח בן בנימין דוראן".

הרב בנימין דוראן חתם על הרבה שאלות ותשובות בספרו של הרב יהודה עייאש, והוא מחברן של השאלות: 37, 39 ר' 111 בבית יהודה חלק שני.

אחד מקרוביו, ר' סעדיה בנו של ר' צמח דוראן, שנפטר בֶּרֶךְ בשנת 1741 השאיר לו בצאואו חצי בית המשמש בית כנסת הנקרא "ד א ר א ס א פ"י" (עיין בית יהודה חלק א', חושן משפט סימן י"ג). בשנת 1742, עשה ר' בנימין דוראן עסקים רעים ונתבע למשפט ע"י התורכים שהיה חייב להם סך 800 גרוסים. תמורת חוב בסך 1900 גרוסים שחיה חייב ליורשיו של יהודי אחד ושמו דוד תאבת, ותר להם את חלקו בבית הכנסת דאר אסאפי הגדל, בתנאי שיתחייבו לשלם את חובותיו הוא לגושים התורכים.

בזמן מאוחר הצליח הרב דוראן בעסקיו, ובשנת 1752 התעשר והיה ביכולתו לקנות שוב מאחד היורשים, שמואל תאבת שמו, את החלק שנפל לו בירושה בבית הכנסת דאר אסאפי.

על מצבת קבורתו של ר' בנימין דוראן חקוקים התרחים האלה:

נודו סביביו לו	כל יודעים לשמו	ספו גם חמו	דרכי נתיבותו.
בקי בכל חכמה	רמה ונעלמה	פניו פני חמה	מאיר בחורותו.
מוכתר בנימוסו	גדול בייחוסו	נאהב קולמוסו	יופי מליצתו.
כבה מאור שמש	היום וגם אמש	בלמעלות חמש	כאיש גבורתו.
אוי על בני דורו	לקו בהדרו	כי נעתם אורו	לא יש תמורתו.
קראו לאיש ימין	מבחר וראש המין	ספרו לבנימין	בטלה ישיבתו.
נכד להרשב"ץ	הוא העשירי יום	שני לשבועות	היתה מנוחתו.
נלקח שנת תקי"ח	נכנס בגן עדן	שם שם וינחו	רוחו ונשמתו.

עין = Inscriptions tumulaires הגו' עמודים 60 - 61).

(37) ר' אברהם אבן טואה אחד מרבני אלג'יר, בסוף המאה השלישית ובתחלת המאה הרביעית לאלף הששי. גין ונכד להרשב"ץ. בעל הסדר השלישי מסו'ת חוט המשולש וחבר עוד י"ב חלקים שו"ת וקראם בשם אבני אפוד שמהם לא נשאר לפליטה אלא חלק נופף, הנמצא כעת בספרייתו של החכם והחוקר דוד סלימאן ששון בלונדון. הרב אבן טואה הוא מחבר הפיוט "מי כמוך" לפורים אָדָם של שנת בק"ר לס"ק (1541), שאותו קוראים באלג'יר עד היום בכל שנה ושנה בשבת שלפני יום הרביעי בחדש חשוון.

(38) ר' רפאל ידידיה שלמה בן ר' ישועה בן ר' שלמה בן טוביה צרור נולד ביום כ"ב אלול התמ"א (8 בספטמבר 1681) - היה רב באלג'יר. שני שמותיו הראשונים ניתנו לו כנראה, בשעת שנוי השם בימי מחלה כבדה שחלה. הוא היה חכם גדול ובעל מדות תרומיות. אחד מתלמידיו, הרב מכלוף עמאר, כותב עליו: "אלו באתי לספר חלק ממעלותיו היה הכאב שובר את כל הלבבות. האדבר על יוסר רוחו, שלא התחייא מעולם את המטרה, על חכמתו ופסקי דינו, ופרשיו ודרשיו? אוי לנו שלא הגיח אחרינו כמותו. הוא היה ירא-שמים עניו וירא חשא, בקי בתולדות העדה הזאת מיום הקסדה, ידע כל שמות הדרשנים, הרבנים, החזנים, הסופרים והדיינים.

קִרְשָׁקִישׁ, ר' שְׁמוּאֵל אַבוּזְמִיל⁴⁰). ר' יִצְחָק מוֹעֲטִי וְאֶחָיו ר' מֹשֶׁה⁴¹). ר' נָתָן בּוֹלְחִין.
ר' יְהוּדָה עֵיִיִּשׁ וְתַלְמִידוֹ ר' יוֹסֵף בּוֹשְׁעֵרָה. ר' אַבְרָהָם עֲמָאֵר וְר' מִרְדְּכַי בֶּן

גַּם רַבְנֵי אֲלִגִּיר בְּהַקְדַּמְתָּם לִסְפְּרוֹ פִּרְיָם, מֵהַלָּלִים אוֹתוֹ וּמְרִימִים עַל נֶס אֶת חֲכַמְתּוֹ וְאֶת הַגִּיּוּנוֹ.
הוּא הָיָה בַּעַל זִכְרוֹן נִפְלָא וְלָמַד בַּעַל־פֶּה אֶת הַמִּנְהָגִים הַסֵּרִיסִים הַדְּחִיִּים הַנְּהוּגִים גַּם כִּיּוֹם בְּקֹהֶלֶת
אֲלִגִּיר, וְתַלְמִידוֹ הָרַב יְהוּדָה עֵיִיִּשׁ הַדְּמִיסִים שֶׁנֶּשַׁת 1740 כִּסִּי מֵה שֶׁקְּבָלָם מִפִּיו.
עַל מִצְבַּת קְבָרוֹ חֻקְיָם הַחֲרוּזִים הָאֵלֶּה :

הַשָּׁמַיִם	לְבַשׁוּ קְדֻרוֹת	הַכּוֹכָבִים	בְּמִסְלֹתָם.
הֵן אֶרְאֵלִם	צַעְקוּ חוּצָה	מִרְיָכִין	בְּמִרְיָוֹתָם.
יוֹשְׁבֵי תֵּבֶל	חָגְרוּ חֶבֶל	עָרְכוּ אָבֶל	עַל אֲדַמְתָּם.
בַּעֲלֵי עֵצָה	אֵיכָה יָצָא	נִסְתָּם מוּצָא	מִעֵינֻחָם.
חֲכָמֵי תַלְמוּד	אֵיךְ הַעֲמוּד	יִשְׁקוּל יָמוּד	בְּסִבְרָתָם.
בַּעֲלֵי הַשִּׁיר	יוֹצֵאִין בָּצִיר	מִי יִסּוּב צִיר	אֶל דְּלֹתָם.
וְחֻקְרֵי אַחֲרֵי	חֲכַמַת טֶבַע	לְמָרוֹם עַל-	תֵּה שׁוֹעֲתָם.
אֵיךְ רוּפָא	לְשִׁבּוּרֵי לֵב	וּמַחְבֵּשׁ אֶל	כָּל עֲצָבוֹתָם.
רוּעָה נֶאֱמָן	מוֹפֶת הַדּוֹר	שׁוֹפֵט צֶדֶק	רַב רִיבּוֹתָם.
מִצִּיל עֶשׂוֹק	מִיָּד עוֹשֵׁקוֹ	יוֹצֵא לִקְרָאתָ	מִלְחָמוֹתָם.
עוֹקֵר הָרִים	גַּם זֶה סִינִי	בְּקִי בָהֶם	וּבִשְׁמוֹתָם.
הַשֵּׁם נָתָן	חֲכַמָּה אֶל מוֹ-	רִינוֹ הָרַב	כּוֹלֵל אִישׁ תָּם.
הֵן מִסְתָּה	שֶׁלְשָׁלְמָה	נִגְנוּ בְּצוּרֵי ⁴²	חַיִּים נַחֲתָם.
סוּף כִּסְלוֹ גִ'ח''	נִפְשׁ מִדּוֹ	שֶׁכֶן שַׁחַק	בְּמַחֲיָצָתָם.

אֵיךְ לֹא לְדוֹר אֵיבֹר מִנְהִיג
אֵיךְ שֶׁם עַל לֵב אִישׁ כְּרִצּוֹנוֹ
אֵיךְ זֹלָתוֹ שֶׁהֵבֵל בּוֹ.
יַעֲשֶׂה מֵה שֶׁחָפֵץ לָבּוֹ.

(39) ר' סַעֲדִיָּה בֶּן הַחֲכָם הַנּוֹבֵן כֹּהֲנֵי יוֹסֵף הַמְּכֻנָּה זֶרְאֵמָה — הָיָה מִמְּגוֹרֵשֵׁי קְסָלוֹנִיָּה
לְבַר צִלוֹנָה וְלֹאֵי מִיּוֹרְקָה וּמִשָּׁם בָּאוּ לְאֲלִגִּירָה וְהֵם הִקָּץ בַּעֲלֵי קִפְרִין, אֶחָד מִרַבְּנֵי אֲלִגִּיר
בִּשְׁנַת ה' אֲלִסִּים שֶׁפ"ה וְחֲתָם בִּשְׁנַת שִׁפ"ח עִם הַדִּיִּינִים חֲבָרְיוֹ בְּאֲלִגִּיר הָרַב בְּנִימִין דּוֹרָאן וְהָר"ר אַבְנָה
מֵאֲרֵי אֶחָיו, וְהָר"ר נִתְנָאֵל קִרְשָׁקִישׁ וְהָרַב שְׁמַעוֹן דּוֹרָאן, בְּשֹׁטֵר אֶחָד הַשִּׁיחַ לְחִבְרַת נְהוּרָאִי הַנִּקְרָאת
כֵּן עַל שֶׁם מִסֻּדָּה הָרַב נְהוּרָאִי קִרְשָׁקִישׁ דִּל.

לְרַבֵּי סַעֲדִיָּה זֶה יִשְׁנָה תְּשׁוּבָה אֲרוּכָה בְּסִפְרֵי זֶרַע אֲנָשִׁים (הוֹטִיִּיאֲסִין שְׁנַת תִּרְס"ח נִדְפְּסָה מִתּוֹךְ
כְּתָב־יָד) וְהַשֵּׁא אֶת בְּתוֹ לְהָרַב נְהוּרָאִי אֲזוּבִיב הָרֹאשׁוֹן ז"ל אֲשֶׁר קָרָא אֶת בְּנֵי בִּשָּׁם חוֹתְנוֹ מִסְעֵדִיָּה⁴³
וְהוּא בַּעַל סֵפֶר חוֹכְמוֹת מוֹסֵר מִי יָקָר עַל מִשְׁלֵי (לִיּוֹרְנוֹ תר"ל). הָרַב סַעֲדִיָּה זֶרְאֵמָה הָיָה מִתְּנַהֵג
כָּל יָמָיו בְּחַסִּדוּת, וְנִפְטָר בְּעֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֵייר שְׁנַת ש"צ ה' לִסָּק (1636) בַּעַת עֲצִירַת גְּשָׁמִים
בְּהַעֲתִירוֹ לֹאֵל בַּעַד מִיָּם.

(40) עַל ר' שְׁמוּאֵל אַבוּזְמִיל אֵין לָנוּ הָרַבָּה פִּרְסִים חוּץ מֵאֵלֶּה שֶׁהָרַב מִרְעֵלִי מִתְּעַדָּה לְפִרְסָם. הָרַב
חֵי בּוֹמְנוֹ שֶׁל ר' יִצְחָק עֲזִיזָאֵל שֶׁהָיָה רַב בְּאַמְשֶׁטֶרְדָם בִּשְׁנֹת ש"ו—ש"ס. בְּסִפְרֵי מִשְׁלֵי אִירֶסְטוֹ⁴⁴ שֶׁצָּא לְאוּר-
בִּימִים הָאֵלֶּה בְּהוֹצָאת מִקְוֹרוֹת שֶׁל מוֹסֵד הָרַב קוֹק. פִּרְסַמְתִּי שִׁיר מִתּוֹךְ כְּתָב־יָד שֶׁנִּפְלָא לִידִי בְּמִקְרָה,
מֵאֵת הַמְּשׁוֹרֵר הַזֶּה לְכַבּוֹד הָרַב יִצְחָק עֲזִיזָאֵל מִתְּרַגֵּם הַסֵּפֶר מִשְׁלֵי אִירֶסְטוֹ⁴⁵. (עֵיין מִשְׁלֵי אִירֶסְטוֹ⁴⁶ מִהַדְרֹת
אַבְרָהָם אֶלְמָלִיחִי, הוּצָאָה הַנִּזְכָּר, עֲמוּדִים י"ז—כ').

(41) ר' מֹשֶׁה מוֹעֲטִי הָיָה מִרַבְּנֵי אֲלִגִּיר וְעַל מִצְבַּת קְבָרוֹתָה חֻקְסָה כְּתוּבָה זֹאת:

אֲנַחְהָ בְּמָקוֹם שֶׁמְחָה כְּבָדִי פִּלְחָה
קִרְחָה בְּרֹאשׁ אֶקְרָה וְלֹא תִתְגַּדְּדוּר
טוֹחוֹת וְכּוֹחוֹת דּוֹכּוֹא נִשְׁבָּרוּ.
אֲשַׁכָּה וְכּוֹחוֹת הוֹכִירָה סְרוּ.

• הַמְּלֶה צְרוּר מוֹכִירָה אֶת שֶׁם מִשְׁמַחַת הַנֶּפֶס, וּמֵרָאָה גַּם עַל שְׁנַת מִסִּירָתוֹ שֶׁל הָרַב צְרוּר.
מִבְּצִרֵי ר' גִּימְסְרִיא ת"צ ה'.

• נ"ח בְּגִמְסְרִיא 58 הוּא גִילּוֹ שֶׁל הָרַב צְרוּר בִּיּוֹם מִסִּירָתוֹ. (עֵיין Inscriptions tumulaires
הַנִּזְכָּר עֲמוּדִים 45—50.)

שמו' ז"ל. הרב מרעלי מתעתד לפרסם גם את פיוסיהם של המשוררים ממשפחת גבישון אשר בסוף הספר - עומר השכחה' בהערות והארות ממנו⁽⁴²⁾.

רוב השירים האלה נעלמו גם מעיני החוקרים הגדולים צונץ, שד"ל ולנדס הו"ט. ושום חוקר מבלעדי הרב מרעלי לא טפל בהם.

(ב) בסדרה: מְזֻמְרוֹת פֶּסֶף, נמצאים בידי הרב מרעלי, מוכנים ומסודרים, לדפוס, שיריו של ר' אבא מארי.

(ג) בסדרה: מְשָׁפִיֹּת פֶּסֶף - שיריו של ר' אבא מארי אבן כספי ושל ר' יוסף אבן כספי⁽⁴³⁾.

(ד) בסדרה: מְזֻמְרֵת הָאָרֶץ - קטעים מהדיואן הגדול של ר' אברהם צייארי⁽⁴⁴⁾, שנתגלה באחת הגניזות של אלג'יר, ושרובם שירי חול דומים לשיריהם של הרב הברדשי ועמנואל הצפרוני.

על איש חכם לבב ושלם אב	לבית דין ופסקיו נודעו ניכרו.
השערה יקלע ולא יחטיא	שש סדרי משנה בפיו נסדרו.
איך שונאי השש לאבני שש	כסות לבשו ביום קרה ויתקדרו.
האיש שמו משה ומועסי יעטה	תום וענוה כמעיל חוברו.
נאסף בכסלו שנת חל"ה לפ"ק	בו כל צבא מרום שמחו אמרו.
בוא נא כשלום נפוך תלין בטוב	גם זרעך יירש ארצות בצרו.

(42) עיין ספר צפנת סענה עמוד 7, הערה 5.

(43) ר' יוסף בה"ר שלם בה"ר אבא מארי אבן כספי, היה אחד מרבני אלג'יר בזמן הרשב"ץ (במאה ה'ט"ו). אביו נתכבד על ידי הריב"ש בשיר קטן שנדפס בספר צפנת סענה (עמוד 666) ואין להחליפו בקרובו ר' יוסף ב"ר אבא מארי מחבר הקינה אשר על קבר הריב"ש, ואף לא בהר"ר יוסף אבן כספי בן אבא מארי המילוסוף שחי בצרפת בשנת ה'א ק'.

(44) ר' אברהם ב"ר משה ב"ר מרדכי צייארי היה רב ומשורר באלג'יר שעליו נחה רוח ר' עמנואל הצפרוני בעל המחברות. הוא השאיר אחריו בכתב"ד ספר שירים. הוא יסד בית כנסת באלג'יר, שאינו קיים יותר היום, ושנקרא על שמו, וכל קירותיו היו מלאים שירים שחבר בחייו. הוא נפטר בלא בנים ביום כ"ט ניסן שנת דע"ת לפ"ק (1714) ונהנה תמיד מיגיע כפיו ממלאכת השענות. על מצבת קבורתו חקקים התרודים האלה:

אבן עלי קבר	קראי לכל עובר	אמרי נאם גבר	אברם וצייארי.
אחי בני אמי	גם לוחמי לחמי	אל תחנו דמי	עלי ועל שברי.
באו שאו קינה	על אח אשר פנה	ועשו כבת יענה	מספד על קברי.
רנה ושיר קחו	פיכם באוי פתחו	גם כפכם שטחו	ושאו פני צורי.
לאסוף ברוב חסדו	נפשי אני עבדו	תחת לכס הודו	לא עם בני מרי.
אף אם מפיעתי	גדלה וחטאתי	שברי ומיתתי	יהיו לכפורי.

עד כאן מה שחבר החכם ז"ל על עצמו.

נגנו פאר חכמות	דעות מאד רמות	גביש וגם ראמות	פנה הדר דורי.
חכם ככל דבר	בשיר הלא גבר	מקל פאר נשבר	נפל גאון כתרי.
נאסף בלא בנים	ניסן ככ"ט מונים	דר גוש תחתונים	חשך מאד אורי.
בשנת תפ"ד ליצור	עולם אלהי צור	אחלי בלב עצור	תשא פני מורי.

(עיין Inscriptions הנז' עמודים 38—39).

(*) יש כאן משחק מלים על המלה שש, שפרושה ששה וגם שיש. ששת הדברים שזכור במשלי, ט"ז: שש הנה שנה ה', שבע תרעבות נפשו: עינים רמות, לשון שקר, וידים שופכות דם-נקי. לב חרש מחשבות און, רגלים ממהרות לדרך לרעה, יפיה כוזבים עד שקר ומשלה מדנים בין אחים". (עיין Inscriptions tumulaires הנז', עמוד 25).

(ה) בסדרה: לִיְנֵת חֵן – שירים ותשבחות ותפלות שֶחֱבְרוּ עַל יְדֵי הָרַב המפורסם ר' זרחיה הלוי⁴⁵) מלוניל ואחיו ר' ברכיה ובן משפחתם ר' אהרן הלוי.
(ו) בסדרה: קוֹל זְמָרָה – שירים ופיוטים מאת ר' יצחק מנדיל אבן זמרה מתלמסאן, שסגנונו דומה הרבה לסגנון הראב"ע.

• • •

הרב מרעלי לא המשיך בעבודתו החשובה הזאת מפני האדישות האופפת אותו באלג'יר, שהוא בה-כמו שהוא אומר – כערער בערבה ממש ויצר לי אם המטמונים האלה אשר ה' זְכָנִי בהם ירדו אחרי לטמיון, ומי יתן וימצאו בין אחינו אשר ברכם ה' בעושר, אחדים היודעים להוקיר את ספירי ספרותנו ויחמלו עליהם, ובהבטיחם אותי כי נכונים המה לגמול חסד עם המתים ועם החיים, אז אתאמץ בע"ה, גם כי זקנתי ושבתי, להעתיקם ולהכניס לדפוס. כי בכל פעם שהנני רואה אותם אני נאנח ואומר: עד מתי ה' יהיו גבורי הרוח האלה כלואים?
(ז) עֵין גְדִי. בידי הרב מרעלי נמצא בכתב־יד עוד ספר חשוב בשם עֵין גְדִי: פרוש חדש על חד גדיא, ו-מדבר ים' הכולל מכתבים, דרשות, ביאורים, רמזים וכו'.

(ח) בשנת תרצ"ה (1925) פרסם הרב מרעלי את המהדורה הרביעית של ספרו: Dissertation Homilétique sur le Décalogue, récitée dans les Synagogues d'Algérie le premier jour de Schabouot. Oeuvre de Rabbi Saadia Gaon. Traduite de l'arabe en français d'après trois manuscrits du texte original et accompagnée de notes explicatives par Issac Morali (מדרש רבנו סעדיה גאון על עשרת הדברות, שאומרים אותו בבתי הכנסת באלג'יר ביום הראשון של שבועות, תורגם מערבית לצרפתית ע"י יצחק מרעלי, עפ"י שלשה כתב־ידי של הנוסח־המקורי, ומלווה בהערות מבארות).

המהדורה השלישית, בהרבה הוספות, יצאה לאור בשנת 1924, ובמהדורה הרביעית שיצאה בתרצ"ה העמיד המתרגם את הנוסח הערבי מול הנוסח הצרפתי, ולעשות רצונם של כמה קוראים.

מפני חוסר אותיות עבריות מנוקדות בבתי הדפוס באלג'יר, הוכרח להדפיס את הנוסח הערבי בפוטוגרפיה מתוך ספר התפלות קרו"בך שנדפס בווינה, ולכן לא היה יכול להגיה ולתקן את טעויות הדפוס והנקוד שנפלו בהוצאה זו.
היהודים באלג'יר היו נוהגים לקרוא ביום א' דשבועות את הנוסח הערבי המקורי של מדרש ר' סעדיה גאון על עשרת הדברות. אולם ועד הקהלה החליט שבכל בתי הכנסת יקראו ביום השני של שבועות גם את התרגום הצרפתי של הרב מרעלי שהוא מעשה ידי־אמן ויצירת־מופת. תודות לשליטתו ובקיאותו בשתי השפות: הערבית והצרפתית. נתן לנו הרב מרעלי תרגום ספרותי מדויק ובהיר, מתוך נוסח ערבי שהקשיים בו מרובים⁴⁶).

⁴⁵ עיין להלן מחקרו של הרב מרעלי על משורר זה, שנדפס ב-המאסף של הרה"ג בן ציון קראינקה.

⁴⁶ "היצירה החשובה הזאת – כותב הקומנדאן ליפמאן להרב מרעלי – תפח בין יהודינו את שמו של הגאון הפילוסוף הגדול הודות לביוגרפיה שפרסמת עליי, והדרשה הזאת שהצלחת לתרגמה כ־כ יפה, ויכול להביא תועלת ריבבה לזרשינו בימים האלה."

בסוף הספר באו כמה פיוטים ושירים נאים מאת הרב מרעלי שאחדים מהם פרסמתי ב-למועד, קובץ ספרותי לחג השבועות בעריכת ר. ב. ירושלם. תש"ה.

(ט) בשנת 1929 פרסם הרב מרעלי בצרפתית בחוברת מיוחדת חקירה מזהירה על -אליהו הנביא והשלום העולמי- La prophète Elie et la paix Universelle ובספריתו נמצא עוד אוצר בלום של כתבי-יד: פיוטים ושירים מגדולי המשוררים בצפון אפריקה. כתבי-יד קדמונים יקרי-ערך ובהם כאלף פיוטים בלתי נודעים של חוקרים ופיסנים שונים. בין אלה ישנו שיר יפה מהרשב"ץ בן ארבע מאות בתים על השאלה: צדיק ורע לו, רשע וטוב לו וכו', ששם חוקר לא ראהו עד היום. הרב מרעלי הזכירו בהערותיו לחוברת הראשונה צפנת פענח רק עפי מה שראה אז בעומר השכחה. אך עתה נפל לידו השיר עצמו המעיד על מחברו כי היה משורר נשגב.

(י) בהמאסף שנה י"ג, שהיה מופיע בירושלם בעריכתו של הרה"ג בן ציון קואינקה, -פרסם הרב מרעלי מחקר מקורי גדול ועמוק בשם אור זרוח, על -אזהרות עתיקות מפנינים יקרות, כל הלכות חמץ ומצה בהן נזכרות, אחת אל אחת בחרוזים מקשרות, חברן הרב הגדול בעל המאורות, רבינו זרחיה בן יצחק הלוי זצ"ל לפי, ויוצאות עתה לאור עם הערות, תקונים והארות עיי הצעיר יצחק בהר"ד מרעלי ס"ט מאלג'יר.

כעשר שנים לפני פרסומה של חקירה זו, קנה הרב מרעלי כרך אחד מהעתון 'הכרמל' משנת תרכ"ז, וממנו נודע לו שב-בריטיש מוזיאום בלונדון נמצא כתב-יד יקר ערך (סימן 27210) הכולל סדר הגדה של פסח, אזהרות לר' זרחיה הלוי ועוד פיוטים ותפלות לחג המצות, בימים ההם היה עסוק בהעתקת שיריו של הרב הזה מכתבי-יד שונים ובהגהתם ותקונם. הוא שמח על מציאותה של פנינה ספרותית זו ב-בריטיש מוזיאום שעליה אמר המשורר ר' אברהם בדרשי במחברתו 'חבר המתהפכת': -והפיוט לשיר הרב זרחיה, פועץ גבים למלקושי ושירי, והרב מנחם די לונאנו, בשירו טובה תוכחת: ותאבתי ביום שבת יום טוב, שמוע שיר קשיר בעל-מאורי. בראשונה לא ידע הרב מרעלי למי לפנות כדי להשיג את העתקת האזהרות של ר' זרחיה הנז', אולם בשנת תרס"א נסע גיסו הרב יוסף אלנקאווה ללונדון והעתיקן בשבילו והוא פרסמן בהמאסף הנ"ל בהארות והערות בשם: מאורי אור, תקן את הנוסחאות, הביא את המקורות, ציין את הפסוקים מן התנ"ך, הראה את מקום ההלכות בש"ס, פירש את הסתום, השנה והראה את בקיאותו העצומה בתנ"ך ובים התלמוד והמדרש ונושאי כליהם.

האזהרות הללו מיוסדות על סדר א"ב משלש והמחבר חתם את שמו ושם אביו ר' יצחק הלוי, שגם הוא היה משורר. לבנין שירתו לקח לו לדוגמא את

-איני חושב להחניף לך - כותב לו מר א. ח. נבון - בהבטיחי לך כי המתרגם היה הפעם מליצו המפורסם של המשורר; זהו תגמולה הנכון של עבודה שבה השתתפו יחד הלב והכשרון. כמה דברים יפים חוקרים לספולם של סופרים ומלומדים טהנים ושפונים עדיין בתפלותינו!

-תודות לאל - כותב לו חכם אחר - שישנם עדין בקרבנו יהודים כמוד המרימים בגאון את דגל התרדות היהודית המסיפה לשלום ואחווה בין העמים. כל זמן שאתה בקרבנו לא תשכחנה לנצח מסורותינו הנפלאות, תפילותינו הקדומות ומגנינותינו העתיקות, כי מופקדות הן בידים אמונות.

-הבני מברך - כותב לו הרב ה' פראג - שהדפסת את היצירה הזאת שממנה אפשר לעמוד על אמונתו הלוהטת של הגאון מ-פ"דים, יודע אני שבאלג'יר זו שהיתה מוצא לא לפנים באור דתי מזהיר, הנך מרים בגאון את אבוקת האמתה, ואתה בעצמך הנך מר המאמיני.

האזהרות של רבינו יצחק בר ראובן המתחילות -איזה מקום בינה, וכמוהו השכיל לעדות את חרוזיו בפסוקים מספרי הקדש המתאימים לעניני הדינים המובאים בהם, והרב מרעלי ציין את מקורם בגוף השיר. מחבר האזהרות הללו הראה את כחו בסגנון -המוסיפי, והרב מרעלי מוכיח שר' זרחיה זה לא היה הראשון בחבור אזהרות הכוללות את כל הלכות הפסח, כי כבר קדמוהו אחרים, וביוצר לשבת הגדול במחזור האשכנזים נמצא שיר ארוך המתחיל -אדיר דר מתוחים וגם במחזור פולין ישנן אזהרות כאלה מאת הרב ר' יוסף טוב עלם (בונפ'ים) ז"ל ותחתן -אלקי הרוחות לכל בשר. גם ר' יהודה הלוי חבר אזהרות המתחילות -הקבצו ושמעו בני יעקב דת יוצרכם.

במחזור קרובץ, ישנן אזהרות לשבת הגדול לפי מנהג אלג'יר מאת רבנו קלונימוס הנשיא, שחי אחרי ר' זרחיה הלוי, וגם הוא השתמש בפסוקים מן התנ"ך בסיום חרוזותיו ונתן להם הוראות חדשות המתאימות לענין המדובר בהם.

החוקר צונץ ראה את האזהרות של ר' זרחיה הלוי כנראה מספרו על הפייסנים. הן היו גם בידי שד"ל כנזכר בנחלתו, אך נעלמו מעיני החוקר רייסמאן שהוציא לאור בשנת תרי"ג את ספרו תולדות הרו"ה והדפיס את השירים שמצא ממנו. אולם יותר ממה שפורסם נמצא עדיין בכתובים בידי הרב מרעלי. את האזהרות הללו נהגו לאמר רק בצרפת הדרומית אך כעת אין מי שידע דבר עליהם שם⁽⁴⁷⁾.

יא) מחזור לימים נוראים, אחת היצירות המדעיות שהקנתה להרב מרעלי שם גדול בקרב חוקרי זמננו, היא בודאי המהדורה החדשה של ה-מחזור לימים נוראים כמנהג ק"ק אלג'יר יע"א, שהוציא לאור בשנת והעת"ירו לה' לפ"ג (התרצ"ז).

במחזור זה חשובים לא רק הפנים המתוקן עפ"י מקורות שונים, וההערות וההארות והתקונים המרובים, אלא גם המבוא המפורט שבו פותר המחבר כמה חידות ובעיות רבות-החשיבות שנעלמו מאתנו עד היום, והקדמתו זו היתה לאב-פֶּנֶה לחקירות אחרות.

בראשיתו של המחזור מדובר גם על מטרתו ותכנו ובו בא גם שם המחבר:
 הא לכם זרע קדש חרדים ויראים מחזור לו נכספתם כאל עין הצמאים.
 המתקן מימות גאונינו המופלאים בשם ריב"ש ורשב"ץ המה מקוראים.
 והם הנהיגו אותו לדורות הבאים יכלכל תוכחות, סליחות ופזמונים נאים.
 בבתי יפים מכל טוב מוסרי מלאים בכתם אופיר וזהב פְּרִיִּים מְסֻלָּאִים.
 יסודם משוררינו הקדמונים הנשיאים אשר רוח ה' דבר בם כמו הנביאים.
 לחלות בהם פני אל אליו אישונים תלואים בבוא כל ישראל לביתו רצים כצבאים.

(47) למען הראות את גודל בקיאותו של הרב מרעלי בהנהגותיו באזהרות אלו, נביא כמה

דוגמאות מהן:

באזהרות ר' זרחיה כתוב: 'יִקְמַח וְיִחְרֹס וְיִחְרַל אֶל יְהוָה כְּמַהֲלֵכֶךָ', אך הרב מרעלי מעיר: במהלכך הנמצא עוד מעם בבית הזה אין לו שחר, ובלי תמינה שגגה היא שיצאה מעט הסופר, ולפי עניות דעתי, כתב רבנו בְּמִדּוּכָךְ (או בספן הרבים) כי הכלי הזה נחזק לכתישת התבלין לצורך החרוסת.

באזהרות ר' זרחיה כתוב: 'נִגְמַתִּי אוֹתָם וּפְכִיבוֹת גִּבְעָתִי בְּרַכָּה' (יחזקאל ל"ד, כ"ו) והרב מרעלי מעיר: כאן השתמש המשורר במלת גבעתי במובן גביע, וידוע כי משורש אחד יצאו גבע—גבה. והרב אהלי יהודה כתב כי הגביע נקרא כן, כי הוא מין כלי גבוה יעמוד על כן ובסיסו, לא כן הכוס קסן-הערך ואפשר לכסותו בססת הידים. עכ"ל.

בראשית השנה זמן דין כל הנבראים
ונוספו בו תחנות ובקשות בתור מלואים
מלבב שובב הסירו ציר כטובי רופאים
יואל צור ח'יש קרוא בזכותם דרור לכלואים
סכת דוד יקים והגוים השואים
והמקדש המעוז וההיכל והתקאים
משם מים חיים יהיו מפקים ויוצאים
ולשם לשמו מלכי ארץ שי יהו מביאים
ואז כל הגויים קול אחד יהיו נושאים

על עבודתו בהגהת הנוסחאות, ותקון השבושים ושכלול המחזור. מודה הרב
מרעלי במדב'ר קדמו'ת (שהוא בגמטריא: הגיון לב המגיה יצחק
מרעלי ס"ט), ליוצר ולבורא, שלא עזב חסדו מאתו, על שעזרו ואזר אותו
חיל להוציא מכח אל הפועל, מחשבה טובה שקננה בלבו זה כשלשים שנה להגיה
את מחזור אלג'יר מימי גאוני עזנו ולתקן סדרו לפארו, לשכללו, ולסגלו, בהסירו
האבק הנדבק על פניו, אשר בגללו שנה עוז פניו, ומני אז הייתי כוסף, כי
אחד מאחינו להדפיסו עוד יוסף, ועתה תהלה לאל יתברך, הנערץ בכל מערך,
באה תאותי, ונתנה לי תקותי, כי המצוה הזאת היקרה, אל אכסניא שלה חזרה,
לבני משפחת שבאת המפוארה, אשר אחזו במעשה אבותיהם, ובראותם כי אין
מחזור ליריאו, לשפוך שיחה לפניו בשפטו את בראיו, כי הכרכים מן הדפוסים
הקודמים, לפי רוב השנים והימים, ספו תמו מן בלאות, והנשארים הם יקרי
המציאות, כמו קימה שיש בה הדור, להוציא לאור מחדש זה הסדור, בעבור
העם המתאווים, אשר כאל מלקוש אליו מקוים, ואני נתתי הודיה על חלקי,
לצור חזקי וחשקי, אשר שמע בקולי, וימלא את משאלי, להחל ולגמור זאת
העבודה, הקדושה והנכבדה, ותהי ראשית מלאכתי אשר עשיתי באמונה,
להשיב עטרת שם הספר הזה ליושנה, כי למרות גודל כמותו ואיכותו, המשתדלים
לפנים בהדפסתו, קראוהו מחזור קטן והוא השם אשר לפי רוב העונה גתן,
מאת הרב המובהק ז"ל רבי אברהם אלנקאר, לביאורו הנחמד והיקר,
ובמשך שמונים שנה, עד המהדורה האחרונה, שגנה מיד כלם יצאה, אולם
מהיום והלאה, אותו כל אחינו יהיו קוראים, מחזור לימים נוראים.

הרב מרעלי מספר את תולדות המחזור כפי מנהג אלג'יר, משעה שהביאווה
הקדמונים בשנת קנ"א (1391), והחזיקו בו הריב"ש והרשב"ץ והנהיגוהו לדורות
הבאים אחריהם ובכל דור ודור יצאו ממנו העתקות עד המצאת הדפוס ואח"כ.
עבודת בנדיקטיני ממש עבד הרב מרעלי בחקירת כל המהדורות שיצאו לאור עד
היום באלג'יר וממנו נודע לנו שעד היום יצאו ס'ז מהדורות אלה:

המחזור הראשון נדפס בוויניציאה בשנת שנ"ח (1598) בתבנית קטנה
ע"פ בקשת הרב שמואל חאגיז ז"ל:

השני—באמשטרדם ש' תמ"ה (1685) [ונודעה רק ע"י אוצר הספרים 913 א.].

השלישי—באמשטרדם ש' תצ"ח (1738) כמנהג אלגזאיר ותונים [נזכר

בס' עמודי העבודה צד 244].

הרביעי—בקושטאנדינא ש' ת"ק (1740) ע"י הגביר כה"ר אברהם

מורעלי [אוצר הספרים 908 א. (ונעלמה מן המדורה הקודמת).

החמשי-בפיסא ש' תקל"ט (1779) ע"י הגביר המשכיל כה"ר דוד בן עמרם דוראן [אוצר הספרים 908 ה.]. במהדורה הזאת הובאו בפעם הראשונה התפלות של בעל חמדת ימים.

הששי-בפיסא ש' תקנ"ד (1794) ע"י כה"ר אהרן בן כמוהר"ר יעקב בן נאים ז"ל [נזכר באוצר הספרים 908 ה.].

השביעי-בליורנו ש' תקס"א (1801) ע"י ה"ל עם פירוש המלות והגהות מהרב ה"ל ע"ד ס' תפלת ישרים.

השמיני-בליורנו ש' תקס"ג (1803) ע"י כמוהר"ר אברהם אלנקאר ז"ל עם פירושו-מחזור קטן.

התשיעי-בליורנו ש' תרי"א (1841) ע"י ר' אברהם שבא"ת ור' יעקב זראפה בלי פירוש ובשם-מחזור לימים נוראים.

העשירי-בליורנו ש' תרי"א (1851) ע"י ר' אברהם אלבו ור' מכלוף שבא"ת בלי פירוש.

ה"א-בליורנו ש' תרכ"א (1861) בהשתדלות האחים ר' מכלוף שבא"ת ה"ל ור' אברהם שבא"ת עם פירוש ה"ל.

ה"ב-בליורנו ש' תרל"ד (1874) ע"י האחים בני ר' מכלוף שבא"ת ור' ישראל בן דוד עם פירוש.

ה"ג-בליורנו ש' תרל"ח (1878) ע"י ר' ישראל ספאר ור' אליהו בן כמון עם פירוש.

ה"ד-בליורנו ש' תרמ"ו (1886) ע"י החו"ש ר' שלום בכאש ור' ישראל ספאר עם פירוש.

ה"טו-בליורנו ש' תרמ"ו (1886) ע"י החו"ש ר' אברהם בוכבזא וחבריו עם מנהגי בה"כ הגדול וחברת גוגנהיים. בלי פירוש.

ה"טז-בליורנו ש' תרס"ח (1908) ע"י ה"ל בלי פירוש ובלי סדר המנהגים. את המהדורה החדשה של המחזור הזה השווה הרב מרעלי עם שבעה כתבי-

יד עתיקים ודפוסים קדמונים. באלג'יר ישנם, כידוע, שני מנהגים שונים, האחד של הפשטנים הוא הקדמון⁽⁴⁸⁾ והוא מיוסד ע"י רבותינו הקדושים (ונשמר עד היום רק בבה"כ הגדול ובחברת יכין ובו עז. כעת מוסכת שם חברת גוגנהיים) ועל פיו אומרים כל הפזמונים וכו' בתוך התפלה כמו שנתקנו מפי מחבריהם משוררינו, ולכן נקראו השירים האלה בשם: נשמת, אופן, מאורה, אהבה, זולת, מגן, מחיה, משולש, קדושה, ע"ש מקום קריאתם: והשני נקרא-מנהג המקובלים והוקבע באלג'יר בערך ש' תקכ"ה (1765) (שנים אחדות אחר פטירת הרב ר' יהודה עייאש זצ"ל⁽⁴⁹⁾) בירושתי' יום ר"ה ש' תקכ"א (1761)

(48) גם מנהג הפשטנים לפנים היה מחולק לשנים. הראשון הוא מנהג "אלמלאח"ך ומוצא מברצלונו. והשני מנהג "אלחאריין" אשר הובא ממיוקא, כמ"ש בתשב"ץ (ח"ב סי' רמ"ח). אצל הרב מרעלי נמצא מחזור ליהודי בכת"י יקר הערך משנת תפ"א (1721) המכיל שני המנהגים יחד. מן הספר הזה למד כי מנהג "אלחאריין" דומה הרבה למנהג תלמסאן. אולם כעת אפס וחלף כליל מאלג'יר. אולם אותו של "אלמלאח"ך הוא הנהוג באלג'יר. לפנים היה באלג'יר מנהג "אלגורניין" (ר"ל של אנשי ליורנו הנקראת "ליגורני" שהיה להם בית כנסת מיוחד) וזה כשלישים שנה שבוטל המנהג הזה.

(49) כן יוצא מפורש מתשובה אחת ארוכה, מהרב ר' יוסף בושערא שהיה תלמיד מובהק למהר"ר עייאש זצ"ל. והתקומם בכל מאמצי כחו נגד התיסדות המנהג החדש של המקובלים.

והוא נהוג בשאר בתי כנסיות ועל פיו יאמרו כל הבקשות והסליחות אחר גמר חזרת העמידה.

הרב מרעלי תקן במחזור זה הרבה תקונים חשובים. והכל - כדי לעשות מצוה גדולה לתקן טעות בספר תפלה כמו שאמרו חז"ל (כתובות דף י"ט. ע"ב) ספר שאינו מוגה אחר שלשים יום אסור להשהותו. משום שנאמר אל תשכן באהליך עולה. אולם גם את הגהותיו לא הכניס בקלות אלא אחרי הוכחו כי טעות סופר או טעות דפוס לפניו.

במחזור זה מביא הרב מרעלי, על פי סדר א"ב, את רשימת שמותיהם של ש ל ש י ם ו ש נ י ם המשוררים והפיטנים שדבריהם באו במחזור. כדי שהמתפלל ידע מעטם של מי יצאו התפלות היקרות הללו ונתן על כל אחד ואחד מהם ביוגרפיה קצרה ותמציתית⁽⁵⁰⁾.

חקירתו של הרב מרעלי בהכנת מחזור זה מפליאה בעמקנות מחברה ובקיאותו העצומה בכל המקורות. ומימי מחזוריו של בעל -אהלי יעקב- לא בא כבושם הזה בספרותנו הריטואלית. בהרבה מקורות חולק הרב מרעלי על כמה מהנחותיו של בעל אהלי יעקב ומוכיח בראיות ברורות ובתעודות מקוריות ומבוססות שהוא טעה בהשערותיו. הוא חולק גם על כמה מדעותיו של שד"ל, ומוכיח על פי מקורות חדשים שנתגלו לו ושלא היו לנגד עיני שד"ל. שאין יסוד להנחותיו של זה האחרון.

בסוף המחזור, מפרסם הרב מרעלי כמה פזמונים ובקשות בשם -ו י ע ת ר י צ ח ק ל ה- שחבר הוא בעצמו והוכנסו למחזור אלגיר לאומרם בבתי הכנסת. ובהם פזמון ליום א' של ראש השנה (סימן יצחק מרעלי); מ ס ת ג' א ב בשם מי ימלל גבורות ה' (סימן אני יצחק בן רפאל דוד מרעלי המעתיר לאל ביום הכפורים). לאמרו בליל כפור בסדר הסליחות לפני תמהנו. פ ת י ח ה ל י ו ם ה כ פ ו ר י ם⁽⁵¹⁾. ב-ויעתר יצחק' יש עוד בקשה ליום הכפורים (סימן אני יצחק בן רפאל דוד מרעלי חזק); פ ת י ח ה ל נ ע י ל ה (מ ס ת ג' א ב-סימן יצחק מרעלי חזק וא"ב) ח ת י מ ה ל נ ע י ל ה (פזמון לנועם עת שערי רצון להפתח (סימן יצחק מרעלי הקטן חזק סלה).

(50) ואלה שמותיהם: ר' אברהם ב"ר יצחק ב"ר משה חזן; ר' אברהם ב"ר יעקב אבן טואה, הראב"ע; ר' אברהם ב"ר משה ב"ר מרדכי צייארי; ר' אפרים ב"ר יצחק ב"ר אברהם מרגנשבורג; רב האי גאון. ר' זרחיה הלוי גירונדי. ר' חיים מודעי, ר' יהודה הלוי, ר' יהודה בן שמואל עבאס; ר' יוסי בן יוסי המתואר הכהן הגדול; ר' יוסף ברבי יצחק בן שטנאש בן אביתור, ר' יוסף ב"ר שלום ב"ר אבא מארי אבן כספי; ר' יצחק ב"ר יהודה הנדיב ר' יצחק ב"ר יהודה אבן גייאת; ר' יצחק ישראל; ר' יצחק בר לוי ב"ר שאול אליסאני; ר' לוי ב"ר יעקב בן אלטבאן; ר' משה אבן עזרא, הרמב"ם, הרמב"ן, ר' משה ב"ר שתיי רבנו נסים ב"ר יעקב בן שאהון. ר' סלימאן ב"ר דוד מעתוק במגדוד; ר' סעדיה זראפ"ה מהמגורשים מקסלוניה; ר' שלמה בן גבירל; ר' שלמה ב"ר יצחק; דון שם טוב ב"ר יצחק ארדוטיאל; השר שמואל ב"ר יצחק מסנות מארס צובא; הרשב"ץ, הר"ר שמעיה מחבר ההרוטה - שבס יהודה בדוחק ובצער".

(51) מ ס ת ג' א ב. את הפיוט הזה חבר הרב מרעלי אחרי מחלה קשה במעי העור שהיה זקוק לנתוח מידי, ובלכתו לבית החולים להתנתח, ונעשו כל ההכנות הנחוצות לכך. נדר נדר לה' ויאמר: אם תחלימיני ותחיניני עד יום הכפורים הבא, אודך צור ישועתי בשיר חדש בתוך קהל ועדה. ואמנם עפ"י נס ידוע נטרטא ממחלתו בלי נטח וחלפה הסכנה. ואחרי החלמתו קיים את נדרו ויחבר את המסתגאב -מי- ימלל גבורת ה' שהוא קורא אותו בכל ליל כפור בתוך הסליחות בעברו לפני התיבה והקהל עונה בפסוקים המסיימים בשם ה'.

בנספחות באו תרגומים צרפתיים מאת מחברים שונים של הרבה פיוטים ותחנונות כגון: אחות קטנה, אלהי אל תדינני, ה' נגדך, עת שערי רצון, אבינו מלכנו, ועוד.

בפרק האחרון - אור חזר: אל הרנה ואל התפלה, באו הערות והארות וחלופי נוסחאות מאת הרב מרעלי על נ"ח פומונים וסליחות, על תולדות מחבריהם, הדפוסים השונים שבהם נדפסו, השואת הנוסחאות בכתבי-היד העתיקים השונים, השמטות שמלא לפי שקול דעתו, תקונים במשקל השירה, הגלגולים שעברו עליהם, החזרת אבדות לבעליהן (שירים שהיו מיוחדים למחברים לא להם), ובכל ההערות וההארות הללו, הוא מראה את בקיאותו העצומה בדקדוק, במסורה, בתנ"ך, בתלמוד, בשירת ימי הבינים ובעיקר במשקל השירה ובמקורות המרובים שבכל המחזורים שיצאו לאור עד היום, ואין השתלשלו המנהגים באלג'יר מיום שהשתקעו בה הריב"ש והרשב"ץ עד היום, - כדי להועיל לכל החכמים החפצים להתחקות על שרשיהם:

• • •

מלבד ספריו אלה הקובעים ברכה לעצמם, פרסם הרב מרעלי בספרים שונים שנדפסו במדינות שונות ובעיקר בצפון אפריקה, מאמרי מחקר ומדע אם בצורת הקדמה לספר או בצורת נספחים והגהות והארות והערות חשובות.

א) בספר שער כבוד ה', פרסם הרב מרעלי, חוץ מהשיר שהזכרתי לעיל, גם ארבעה מכתבים: השגות, הגהות והערות היסטוריות ודקדוקיות.

ב) בספר שמע יוסף לר' יוסף אלנקאוו (ירושלים, תרס"ז) פרסם הרב מרעלי, חוץ מהשיר שהוזכר לעיל, עוד פרק גדול בסוף הספר בשם - מי יבין שמועה.

ג) הרב מרעלי הכשיר לדפוס את הספר - חסד ואמת של הר"ם עב"ו, שתורגם מערבית לצרפתית על ידי מר נסים בן חיים מעיר קליזאן ונקרא: Le dernier devoir, הכניס בו הרבה תקונים ושפורים ויקדם לו הקדמה שנדפסה בתחילתו (אלג'יר 1931).

ד) הרב מרעלי כתב הקדמה ארוכה לספר - קביעות השנים של הרב יששכר בן נאים מעיר פאס, שהוא לוח עולמי המשונה את התאריך העברי לתאריך הנוצרי ובו לוחות שלמים משנת תרפ"ו עד תשפ"ז - ונסה להוכיח שהיהודים לא לקחו דבר מאומות העולם בעניני העבור אלא הכל נמסר להם מהר סיני ע"י משה רבנו.

ה) בשנת תרס"ט פרסם הרב חיים ברודי מפראג את ספר - הענק' ובתחלתו חקירה חשובה וארוכה מאת הרב מרעלי על מחבר הספר הזה שיש סוברים שהוא ר' אברהם אלחריזי. בחקירה זו מוכיח כותבה בראיות היסטוריות שמחבר - הענק' הוא ר' יהודה אלחריזי בעל ה-תחכמוני' ולא אחר. הרב ברודי סמך את ידו על מסקנה זו (במכתבו להרב מרעלי מיום י"ד ניסן תרס"ב).

ו) הרב מרעלי פרסם ב-אוצר ישראל' של אייזנשטיין, את -תולדותיהם של ר' יצחק בר ששת בר"פת (הריב"ש) - (כרך ה' עמוד 185), ושל ר' יהודה עייאש ובני משפחתו' (כרך ח' עמוד 54).

ז) הרב מרעלי השתתף בכל השאלות החשובות שעמדו על הפרק בחייהם הדתיים של יהודי צפון אפריקה, וכשנתעוררה, בשנת תרע"ב, שאלת הריחים

(cylindres) התערב בפלוגתא זו וכתב לגדולי ההוראה בישראל: הרב הרחמ"ן בן נאים מג'יברלטר אשר עמד לימין האוסר הוא המנוח ר' חיים מאמאן מוהראן, ולמתנגדיהם המנוח הרב ר' חיים בלייח מתלמסאן ור' אליהו בן גיגי ז"ל מ-סעידה, ושלח להם את תעודות המתירים שמצא ב-המגיד בשנת תרכ"ו ושנעלמו גם מהגאון בעל -שדי חמד, ונתפרסמו בספר -קול צעקת הרועים. בית הדין באלג'יר פרסם את ההיתר הזה, שעליו חתם גם הרב מרעלי, והלה שְׁכָלְלוּ, וכתב לו שער מליצי ויקראהו בשם -קול רחיים (רמז להרב האוסר ר' חיים מאמאן), ומסיים את השנה במלים: טחנ"ה כשר"ה להלכ"ה לפ"ג (התרע"ב).

ח) הרב מרעלי פרסם -שיחה נאה, היא חקירה תולדתית על הרב ר' יהודה כ'לאץ יליד תלמסן שנפטר באלג'יר ונקבר בה בשנת ש"ף⁵²). ויוכיח שספר המוסר או המפואר נתיחס בטעות להרב ר' יהודה הנז' ע"י נכדו ר' משה שהוציאו לאור עם הוספות רבות משלו עפ"י הסוד.

החבור חוה, לפי דעת הרב מרעלי, אינו אלא מהדורה קמא של ספר -מנורת המאור של הרב ישראל אלנקאווה הקדוש, שבאה במקרה ליד הרב כ'לאץ, ואולי חתם את שמו עליה להראות שהיא קנינו, ונכדו אשר מצא את כתב-היד באוצר דודו חשב שהוא מחברו ומוזה יצאה התקלה הזאת וגם ההאשמות בגנבה-ספרותית מספר -מנורת המאור שהאשימהו הד"ר שכטר, הרב מרעלי הסיר מעל הרב יהודה כ'לאץ את ההרפה הזאת וימליץ עליו את הכתוב: -ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן.

בידי הרב מרעלי ישנם עוד הרבה כתבי-יד משלו: מאמרים, מסות ומחקרים בעברית ובצרפתית המככים עדיין לגואלם, ושאין כאן המקום לפרט את שמותיהם. אולם אחד מהם שכדאי שימצאו לו גואלים מפני ערכו ההיסטורי, הוא ספרו בצרפתית:

52) הרב יהודה כ'לאץ נולד בתלמסאן ובא לאלג'יר בשנת מותו של הרב צמח דוראן (עיין תשב"ץ חלק ד', תשובה י"ב) (1590) ונתמנה לדיין. חזן מדיעותיו בתלמוד וברפואה היה כנראה גם משורר, והודיע בתרחים סאלה מהרב שלמה דוראן השני. (עיין שם חלק שני סימן ל"ב). הוא חבר גם שיר תהלה בסוף מרושו למשלי (עיין Revue des Etudes Juives tome V page 51) והיה תלמיד חביב ואהוב של הרב שלמה דוראן השני, ובתשובתו אליו בחרוזים הוא מסיים במלים אלה: -כאות נמשך בני יקירי ונפש אותך אהב אהבה רבה".

ר' יהודה כ'לאץ היה נכדו של המחבר של -המוסר, כמוכח מתשובתו של ר' שלמה דוראן האומר בדברו על הראשון: והוא נכד לרב קדוש וחכם בנעלמות ועשר מאמרות. לפי השערתו של מ. גוייבויך (R. E. J.) חלק חמישי, דף 51) היו שלשה רבנים בשם יהודה כ'לאץ:

א) המחבר של הפרוש על רש"י. ב) מחבר ספר המוסר. ג) בן דודו של ר' שלמה דוראן. אעפ"י שמצא המספחה הזאת הוא מספר, השם הוא כנראה ערבי וצריך לבטאו: כ'לאץ שפרשו גובה מסיים. בשנת 1734 היה יהודי אחד באלג'יר ושמו משה כונסטאדור, שהוא כנראה תרגום ספרדי של המונח כ'לאץ (עיין ספר Les Israelites d'Oran של הרב יצחק בלוק, עמוד 15).

על מצבת קבורתו של הרב ר' יהודה כ'לאץ חקקה כתובת זו:

אבן בחילה	תען באלה	כי היא למעלה	על איש יהודה.
[כל]ק מקורא	[נ]צ[נ]בה והורה	לצבי עטרה	זאת ליהודה.
חכם ודיין	רופא מצויין	גבור מזויין	דת וק....
שע"י ⁵³) שנחלה	כאייר עלחלה	עדן נוחו	קדש יסודה.

53) שע"י - היא שנת פטירתו של הרב כ'לאץ, עיין עוד Inscriptions הנז' עמ' 21-19.

Une page d'histoire locale. De la condition des Juifs d'Alger avant 1830 (ט)

שבו מדבר על מצבם העגום של יהודי אלג'יר לפני הפכשה ע"י הצרפתים בשנת לישראלים נאווה תהלה לפק (ת"ר) עד היום הזה.

זוהי פעולתו הספרותית של הרב מרעלי בשדה המחקר וההיסטוריה. ולולא שקידתו והתמדתו בפענוח תעלומותיהם של כמה יצירות-מופת של הרבה משוררים ופיטנים עברים באפריקה הצפונית ובמדינות אחרות. שלא היו ידועים לגמרי לפניו — היה נשאר שמם מכוסה במשאן עד סוף כל הדורות. וכתביהיד של יצירותיהם היו לברות לשני העש או שהיו נקברים בגניזות ונהפכים לעפר.

המתרגם הבלשן

את פרסומו הספרותי בין היהודים והצרפתים בצפון אפריקה קנה הרב מרעלי בתרגומיו המופלאים והמוצלחים מעברית לערבית ולצרפתית ולהיפך. שעל ידם גלה לבני דורו את יצירות-המופת של כמה משוררים ופיטנים עבריים שלא היו ידועים לגמרי לפניו. תרגומו הצרפתי לעשר כלמאת של רבנו סעדיה גאון. הוא בעצמו פנינה-ספרותית מפוארת שסופרים צרפתיים גדולים הללוה וישבחוה ויעמידוה למופת למתרגמים. כי סגנונו מתנהל במעגל ישרים מאין לפניו מכשולים ואין לו צורך בהתאמצות גבורים.

ואף על פי ששתי השפות הללו — הערבית שבה כתב ר' סעדיה את מדרשו על עשרת הדברות. והצרפתית שאליה תורגם — הן שונות לגמרי באוצר מליהן. בבנין משפטיהן. בהשגת מושגיהן ובהגיון המיוחד לכל אחת מהן — עלה בידי המתרגם להשאר נאמן לרוח שתיהן ולתת תרגום מוצלח ונאמן כאלו נכתב מעיקרו בצרפתית. הוא הדין בכל תרגומיו הצרפתיים בספרו "עת מלחמה ועת שלום" ובכל שאר תרגומיו.

גמטריאות. מכתמים ורמזים בכתבי מרעלי

מפליא הוא הרב מרעלי בשכלו החד ובחריפותו. ביחוד במציאת גמטריאות ורמזים לכל מאורע קטן או גדול בחיים. מימי ילדותו היה משתעשע למצוא אשיר תיבות וסופי תיבות וגמטריאות. כדי לחקות את אביהם של מוני מספר מצוות התורה ר' שמלאי. ועליו אפשר לאמר את הפתגם התלמודי: מנה אותיות שבתורה. מדקדק על כל פרט ופרט שבתנ"ך. והנה כאן לדוגמא אחדות מגמטריאותיו: שנת לידתו היתה בתרכ"ז. והוא מוצא מיד גמטריא לה: יצחק מרעלי ס"ט. שנת הולדו של הרשב"ץ (ר' שמעון בן צמח דוראן) — בגמטריא "החכם הגדול"; שנת פטירתו — בגמטריא: "זכר צדיק לברכה" לפק (קס"ח); כשהוא מקדים הקדמה לספר ידוע. הריהו מדב"ר קדמות — בגמטריא: הגיון לב המגיה יצחק מרעלי ס"ט. היטלר בגמטריא — עמלק. מוטוליני בגמטריא — ערב; כשהוא מדפיס את ספרו צפנת פענח. הריהו מקיים את דברי מהר"א מגרמיוא (עיין בספר הרוקח) וחותם את שמו ושם אביו על מחברת זו ומוצא כי צפנת פענח בגמטריא: זה יצחק בה"ר דוד מרעלי ז"ל; כשהוא רוצה להודות לחברת "מקיצי נרדמים" שהדפיסה את ספרו זה. הוא מזכיר בסוף הקדמתו את שנת ההדפסה (תרנ"ז) שהיא בגמטריא: "חיו יחיו מקיצי נרדמים"; כשהרב שמואל אבולכיר מאלג'יר נוסע לירושלם ונפטר בה. בחדש אלול. בגיל ע"ט שנה — יש לו מיד גמטריא לכך:

וילך שמואל הרמתי לפי' (תרין); ר' יהודה עייאש נפטר בירושלם ביום ראש השנה שנת תקכ"א – בגמטריא: אהה אבד הגאון יהודה עייאש' לפ"ק (תכק"א). בשנת תרס"ח הוא מוציא לאור את האזהרות לשבת הגדול לרבנו זרחיה הלוי, ומיד הוא מוצא שזרחיה בן יצחק הלוי זצ"ל בגמטריא – תרס"ח, כשהרב חיים בלייח פרסם את הספר שער כבוד ה' של הרב אפרים אלנקאווה, עם פתח השער שלו. מודיעהו הרב מרעלי כי פתח השער עם הכולל, בגמטריא: הצעיר חיים ס"ט בה"ר אברהם בלייח ז"ל. כשעולה על הפרק שאלת הריחים ונמצאים רבנים מתירים ורבנים אוסרים, והוא נמצא בין המתירים, הריהו מציין את שנת ההיתר (התרע"ב) בגמטריא – טחנ"ה כשר"ה כהלכ"ה לפ"ג.

כשהוא מקבל את המאסף הספרותי מזרח ומערב שיצא לאור בירושלים בעריכת כותב הטורים האלה, הוא מוצא כי השם הזה, מלבד שהוא נאה ויאה לו מצד תכנו, הוא מזכיר במספרו גם את שם מחוללו, כי מזרח ומערב (עם התיבות והכולל) בגמטריא: אברהם בן יוסף אלמאליח' ו-בזה – הוא כותב לי – יצאת ידי חובת דברי רבנו בעל הרוקח: חייב אדם לרשום את שמו על ספרו.

וכגודל חריפותו ופקחותו בגמטריאותיו כן גדול הוא בחידודיו ברמזיו ומכתמיו. הוא סומך על דברי ר' יוחנן בתלמוד: אמר ר' יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה (ברכות דף נ"ה ע"ב), וכשהשכים לקום באחד הימים אחרי הכרות מלחמת העולם הראשונה ובפיו הפסוק: אין המלך נושע ברוב חיל גבור לא ינצל ברוב כח (תהלים ל"ג, ט"ז) הריהו מוצא אות לפאות לנצחון צרפת, ועיי צרוף אותיות וגמטריאות שונות הוא מוצא ששם הקיסר ג'יום השני במלת השלילה אין, סמן למפלתו כי המלה אין' (61) בגמטריא: ג'יום ב' (61), בפסוק הזה הוא מוצא רמזים על הכרות המלחמה בחדש אב תרע"ד הנרמזת במלים: ברב חיל גבור לא ינצל (בגמטריא – תרע"ד), ובצירופי מלים וגמטריאות ורמזים הוא מנבא שממשלות ההסכמה תנצחנה ותבוסת גרמניה וגורריה, תהיה שלמה.

• • •

הרב מרעלי ממשיך בצפון אפריקה, את מסורת המכתמים בעברית, הבנויים על חידודים ולשון נופל על הלשון ובזה הגדיל לעשות.

והנה כאן לדוגמא, אחד ממכתמיו המרובים:

כל המוסיף גורע (ע' ארנ"ג פ"א וסנהדרין כ"ט)

היטיבו אשר דברו חכמינו
שם נאמר: חביבין הרשעים
זכרם לברכה, על ה' כאליהו' –

המוסיף גורע! – תלמיד למורה
זר ונפלא הדבר הזה? רבים
אמר ככה. – ראו כן תמהו!

כי אות אחת תשים לעקוב
אמנם בפתחי המדרש
את כל הישר שיר השירים פרשה זין,

ככתוב בכד הקמח לרבנו
נתקרה דעתי, ששם הנוסח
בהיי בר אשר, (53) –הרשים בלי עין.

153 בסוף אות תיו "תשילין" – ועל ספר "כד הקמח" דפיס ורארשה שנת "כד הקמח לא תכלה"

הכתוב מדבר, ועיין תחומא פרשת תצוה.

כן דברת בני! ולכן מעל זאת האות הנוספת
 אבל אני לך - המורה ענה. העלם עין.
 הלא כל יתר כנטול דמי' ואותה מספרך תחמ
 כבר הודיעו נאמנה. כי כאפס היא וכאין.

העסקן הצבורי והאישי

במשך יותר מששים שנה, עסק הרב מרעלי באמונה בצרכי צבור, שבהם התחיל לטפל עוד בבחרותו, ומעודו לא נהנה מן הקהל אפילו בשוב פרוסה. אף על פי שלא בין אילי-הכסף נפלו לו חבליים, תמיד היה שמח בחלקו, מחונן דלים. מתמנה לחבר בכל ועדי בתי-החסד, משתתף עם אנשים רחמנים להשכיל אל דך. אולם, כשבאה מלחמת העולם הראשונה והמשבר הכלכלי ערער את כל הבירה ויכריע את אנשי המעמד הבינוני, נהרס גם מצבו החמרי.

נאמו הפומבי הראשון היה בשנת תרמ"ז, ומאז נעשה למטיף החביב על הקהל ולמרצה בחגים ומועדים ובכל הזדמנות אחרת.

בשנת תרנ"ד נבחר הרב מרעלי לחבר הוועד של אגודת החסד Comité de Bienfaisance עד יום בטולו של ועד זה בשנת תרנ"ח בתוקף החוקים הידועים בשם חוקי לאפריירי (Décrets Laferrière).

בשנת תרס"ט נבחר לחבר הקונסיסטוריון הישראלי, כי ידידיו המרובים החליטו להעמיד את מועמדותו מבלי ידיעתו ולבחור בו. מאז ועד היום הוא נמנה על ראשי הקהלה היהודית באלג'יריה ומנהיגיה, שמו נשא בכבוד בפי כל, וחילוניים ורבנים מעריצים אותו כמלאך אלהים⁵⁴. במשך עשר שנים רצופות היה נשיא ועד בתי-הכנסת וכשהתפטר מתפקידו זה מפני חולשתו ומצב בריאותו, נבחר לסגן-הנשיא, ועשר שנים רצופות היה חבר הוועד של עץ-חיים. אחרי התפטרותו ממנו הוענק לו התואר סגן הנשיא, ואח"כ נשיא-הכבוד. הרב מרעלי הוא גם חבר לאגודת-ההרצאות היהודית Société des Conférences Juives מעת הוסדה, אחרי מלחמת-העולם הראשונה עד היום הזה, והרצאותיו בה מעוררות ענין רב בכל החוגים, כי בתוכן מקננת אישיות עזה, רגישה ותוססת, מלאתי מחשבות שבכחה לנתח מאורעות ולהסביר את התפתחותם, ובקסמו האישי ובכשרון דבורו נשאר תמיד האישיות האהובה ביותר בארצו. הוא נוחן חילו לעמו בכל שדה עבודה מבלי לתקוע את עצמו לדבר הלכה אחת ולענין אחד לבדו.

בשנת תרצ"א ראה עורך דין ידוע מאלג'יר, ציר המורשון בפריז, את הספר עת מלחמה ועת שלום של הרב מרעלי והתפעל כ"כ מקריאתו ומתכנן עד שהציע לממשלת צרפת לציין את הוקרתה למחבר בהעניקה לו אות-כבוד, ואמנם בחג הפסח תרצ"ב, פוּבד הרב מרעלי, ע"י מיניסטר ההשכלה בצרפת, באות הכבוד. קצין האקדמיה הצרפתית, בגלל שרות למען הספרות הצרפתית, זה היה תגמול מתאים לעובד חרוץ שלא פסק מעולם ממשנתו.

הרב מרעלי לוקח לבבות יהודים ונכרים במתן שפתיו וקסמי השפעתו, כי מסבכו הוא בעל מזג טוב, נוח לבריות, בעל יומה ומרץ, נעים דרכים בהליכותיו עם אנשים וחכם יודע להלך עם החיים המתפעמים במחנה ישראל לכל חליפות

(54) והנה מקצת מן המקצת מן התוארים שנותנים לו רבני דורו: החכם השלם, בישראל להלל, אשר רוח דת והאמונה, החכמה והתבונה, הלכיים צמדים בו יחד, המסורר תגדול, התנב דבי משפחת אדמור"ר, יצחק מרעלי, נרו יאיר חרוץ (עין שער כבוד ה' לתרב אפרים אלנקאוו, עמוד 33).

מראיהם. הוא מסור לקניני האומה בכל נימי נפשו. בשתי רגליו עומד הוא על הבסיס המסורתי שממנו ינק כל ימיו לח ויציבות. ונגודים וסתירות לא העיבו את מאור נפשו. אפילו בשנים האחרונות, שהוא סובל ממחלת עינים, לא חדלה פעילותו ואינו פוסק מהתענין ומהתעמק בדברי ספרות ופיוט, כי רוחו לא תדע שבעה, ויכול יוכל להתפאר שכל מה שנתהוה באלג'יריה במקצוע המדע-היהודי, ממנו יצא. תמיד היה ער הרגש וזך המחשבה; לתום לבו וזכות נשמתו. מצטרפת אצלו עין בהירה חווה למרחוק, ולצער-אומתו יש הד בנפשו ובטוי לירי רוסט בעטו. הרב מרעלי היה מאושר במשפחתו: בנו שמעון יחיאל שגמר את חק למודיו בבית המדרש לרבנים בפריז. נתמנה מיד אחרי צאתו ממנו, לרב ראשי בלונז'ביל (או עיר הֶירֶח כפי שמכנה אותה אביו) הסמוכה לנאנסי. במשרה זו שמש שתי שנים רצופות והקהל היה מרוצה ממנו והעתונות הרבתה לספר בשבחיו. עפ"י בקשת ראשי היהודים באַפִּינְאָל, נבחר ואושר ע"י הקונסטיטוריון המרכזי לרב ראשי אצלם ומצודתו פרושה על כל מחוז ב'וז' ומוז' (Vosges—Meuse).

קשריו עם רבנים ואנשי-מדע בעולם

את הפתגם הצרפתי האומר: "Dis moi qui tu hantes je te dirai qui tu es," ושהרב מרעלי מתרגמו בעברית: "אם תגיד לי שם רֶפֶךְ, מי אתה חיש אודיעך," אפשר להתאימו יפה אליו. ואם נדע מי היו ידידיו ורעיו ועם כמה רבנים וחכמים וגדולי מדע החליף מכתבים או התודע להם פנים אל פנים — אז נדע להעריכו שבעתים. הוא החליף מכתבים עם הד"ר דויטש מסינסינאטי; ד"ר אייזנשטיין בעל האוצרות, הד"ר אלחנן אדלר, דוד סלימאן ששון (לונדון), הפרופיסור ישראל לוי, החוקר דוד סידרסקי (פאריז), ד"ר א. ברלינר, שלמה בובר, אליעזר ליפמאן, ד"ר חיים ברודי, הרב צבי הרש פרידלינג, הרב יחיאל קסטנברג (ראדום), ד"ר יעקב נאכט, הרה"ג חיים חזקיהו מדיני בעל שדי חמד, הראש"ל נחמן בטיטו, משה שוואב, והרבנים הגדולים: משה וויסקופ, אברהם פראג (מפאריז), יעקב מאיר, בן ציון קואינקה, סלימן מני, יעקב שאול אלישר, מנשה גרין (מברוקלין), מ. ליבר (מפריז), ורטהיימר, בן נאים (מגיברלטאר), טריוואקס (מראדין), י. מ. טולידאנו, ועוד הרבה רבנים ומלומדים מגדולי הדור.

חבתו ותשוקתו העזה לא"י

שאלתי פעם את הרב מרעלי: מדוע אינו עולה לא"י להשתקע בה? והוא ענני במכתבו אלי מחדש סיון תרצ"ד: לא הכסף והחפץ להיות מאזרחי ירושלם חסר לי כי אם היכולת, וה' יודע כי לבי ונפשי במזרח המה כדברי ר' יהודה הלוי, ואם אנכי במערב, איך לא אכסוף אליה, ואיירה מחכים ובה אוסיף לקנות בינה. פה הנני בודד בשרה ספרותנו, ואין איש שם לב לפעולתי. הנני מתאוה תמיד לשעת הכושר אשר בה אוכל להוציא את מחשבתי הטובה הזאת מן הכח אל הפועל בע"ה ולשכון כבוד בארצנו אני ונות ביתי מב"ת או למצער לבקר שנינו יחד את מקומותינו הקדושים, ומי יתן כי חפצנו האדיר יצליח בקרוב א"ה. לפני זמן-מה שלח לי הרב מרעלי שיר גדול בשם נ"ב שפתי"ם⁵⁵ (נ"ב מספרו ס"ב רומז למנין סורי השיר ששלח) מוקדש לשנים מידידיו בירושלם.

⁵⁵ רעיון השיר הזה — כתב לי הרב מרעלי הורה על ערשי בנודי סינה מעיני בליל ששי מסדר יתרו, ורוב התרודים חברתים במשכבי ולבלתי שכח אותם שנתים על פי עד עלות השחר וכתבתים.

מהשיר היפה הזה אני משמיט את כל התהלות לידידי אלה ומביא רק את החלק המדבר על חבתו הגדולה של המחבר לאי:

יביאנו להיכלו ברנה	— — — — —	— — — — —
ונתעצן בהרי מר וייתים	— — — — —	— — — — —
אדם ידם וימלך עמלק	ונמו לי נטוש מדבר ⁵⁶ ובא גור	
ויפכת וימח שם גוי כרתים	קמו יצחק במו ארץ פלשתים	
ויסופו קנאות אף שנאות	טהורה היא לבד מכל-ארצות	
בהפכת פלי נשק לאתים	כארמון היא והגן פרפתים	
ועד עת בוא דבר עליון לבבי	השיבותים אמת מימי נעורי	
ורוחי אתכם הן שם נחתים	נוי לדש למשכני תאבתים	
והא לכם לאות אחזה פרחים	וילדי הזמן קמו לנגדי	
בלי בלים בגן בת שיר לקסתיים	ומאין און עדנה לא נצחתיים	
ומי יתן וצור פתאם יבשר	ואחת אשאלה מאת יי	
נשו נא נס פדותי עם בחרתיים	להקים חיש את נאומי האמתים	
ויחד אז ברב שלום בשלם	ולציל את אצילי המענים	
אלי גיל נשמחה עם העמיתים.	בחבלי אשכנז הגרים וכתים	

• • •

אלה תולדות האיש שכל ימי חייו היו שרשרת ארוכה של עבודה פוריה בשדה השפה והמחקר. המדע והשירה. ע"י חדירה לערכי היהדות. ושחיה בים התלמוד ונושאי כליו. ע"י שקידה ולמוד בכתבי הסופרים והמשוררים והפילוסופים היהודים של ימי הביניים והתעמקות באנציקלופדיה הרחבה הזאת שבה מושקעות כל הבעיות המענינות את האנושות — גלה הרב מרעלי את האמת המזהירה המאירה את דרך היהודי ומראה לו את חובותיו ומטרות חייו.

הרב מרעלי לא היה מעודו תלמיד יושב על ספסל הגמנסיה או המכללה ומקומו לא יכירנו בין מורי הוראה בקתדראות לחכמת ישראל. אך כל החיל הרב שעשה בתורה ובחכמה ובשירה, בא לו ע"י עצמו, הוא, מתוך תשוקה עזה ומרץ עצום ללמוד ולהשתלם, בהצניעו לכת בקרית ספר שלנו מבלי להבליט את ישותו. ועד כמה גדלה ענותנותו, תורנו עובדה זו: כשבקשתי ממנו תאריכים ופרטים אחדים על חייו ותולדותיו, לא נעתר לבקשתי אולם אחרי הפצרות רבות כתב לי את הדברים האלה: -מימי לא עברתי על דעת חברי כי יודע אני בעצמי שאיני כהן, ואם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני עולה (שבת דף ק"ח. ע"ב). המאמר היקר הזה אשר הביע לפני חתנא האלקי ר' יוסי ע"ה עלה על לבבי בקראי את מכתב ידידי אשר בקש ממני להודיעו פרטים אחדים מתולדותי. ואף כי ידעתי מעוט ערכי שאיני כדאי לעמוד במקום גדולים. כי לא גבור אנכי

בארץ. גם לא בעל בעמי אשר רבה פעולתי בדברי הימים לבית ישראל, הנני נדרש לשאלת אברהם אוהבי, ובזה הנני יוצא בעקבות השלם הנז' כי לעשות רצון דודי ורעי חפצתי...

ואתה אברהם אוהבי הואל נא לקחת מידי את מנחתי הדלה ברצון ובחבה כמנהגו הטוב. וכי יפגשך אחד מאחינו ושאלך: מה זה בידך? וענית ואמרת: זה ספר תולדות בן אדם אוהב בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו את עמו, את ארצו ואת שפתו ואשר הקדיש את עתותיו לפאר העמודים השלשה אשר העולם עומד עליהם: התורה, העבודה וגמילות חסדים!

זוהי דמותו הרוחנית של המוהיקני האחרון לשירת-עבר בצפון אפריקה. ברכתנו שלוחה לנושא אבוקת השפה והשירה העברית בה: יהי רצון שיזכה לאריכות ימים ושנים, בבריאות הגוף והנפש, ינוב בשיבה טובה דשן ורענן כל הימים!

י. בן-צבי

שטר קנין על חלקה בהר-הזיתים משנת 944 להג'רה

שטר הקנין (חג'ה) הניתן בזה נשמר במקורו בתוך גנזי העדה היהודית הספרדית בירושלים במשך מאות בשנים. אופן השמירה הקפדני מוכיח על ערכה וחשיבותה של התעודה הזאת לעדה. ואמנם הנחלה המתארת בה מקבילה עם קברי היהודים שבהר הזיתים, סמוך לגת-שמנה, ולקברה המסורתי של מרים אם יש. העדה היהודית היתה רוכשת לה חלקות אדמה בסביבה זו, הנחשבת על הר הזיתים, בכסף מלא לשם בית הקברות ליהודים ולשם הרחבתו. מאידך גיסא היו הערבים השכנים גוזלים כפעם בפעם מהקרקעות שנרכשו ע"י היהודים, והיהודים היו נאלצים תמיד לפדות את הגזילה, ושוב עלה להם הדבר בכסף מלא. ככה, למשל, מתארים רבני ירושלים בשנת תקמ"ב את המצב:

כי זה רבות בשנים קנינו חלקת שדה לאחוזת קבר בהר הזיתים ונקברו שמה למאות ולאלפים רבני וכהני עולם זלה"ה. ועל אלה חשכו עינינו בקום עלינו החטאים האלה... ופתחו כולם לחובה לחטוטי שכבי לאחרש במחרשה כל מקום אשר ימצא שם קבר ישראל... והוצרכנו לבטל גזירתם בכסף רב ועצום לכל אילי הארץ, ולא הונח לנו. כי לא היו ימים מועטים ישובו רשעים לשאולה להתעולל עלינו ואין מידם מציל... (דברי הרב רבי יוסף טוב אלגאזי ושאר הרבנים החתומים על מכתב מירושלים משנת תקמ"ב, נדפסו בירושלים, לונץ, כך ששי, עמוד 47/43).

התיאור הזה אופיני מאד למצב הדברים אשר נמשכים במשך דורות תחת שלטון הישמעאלים. יש סימנים של בתי קברות עתיקים בסביבות ירושלים אשר נחרבו ע"י השכנים, אבני המצבות נגזלו והאדמה נחרבה. עד היום אפשר לראות מעל פני הר הזיתים את הסימנים האחרונים של בית הקברות הקדמון במדרון הר הבית, סמוך לשערי רחמיכ. המצבות והציונים נעקרו ממנו, ושרידיהם נזרקו לתחתית נחל קדרון ועתה כמעט לא נודעו עקבותיהם.